

Aan den lijve ervaren

Een filosofische doordenking van de waarde van lichamelijke opvoeding als schoolvak

Karen van Oort

Studentnummer: 3353508

Begeleider en 1^e beoordelaar:
Dr J.M.G Vorstenbosch

2^e beoordelaar: Dr. T. Tieleman

Aantal woorden: 18.844

Augustus 2014

Hagia Sophia

There is in all an invisible fecundity,
A dimmed light,
A meek namelessness,
A hidden wholeness.
This mysterious Unity and Integrity is Wisdom,
The mother of all,
Natura natarans.
There is in all things an inexhaustible sweetness and purity,
A silence that is a foundation of action and joy.
It rises up in gentleness and flows out to me from the unseen roots of all created beings.¹

¹ Merton, T. *The Collected Poems of Thomas Merton*. New York: New Directions, 1977.

Inhoud

- Inleiding p. 3

- Deel 1: Theoretische, conceptuele en historische context p. 6
 - Hoofdstuk 1: Theoretisch kader p. 6
 - Hoofdstuk 2: Het concept intrinsieke waarde p. 8
 - Hoofdstuk 3: Historische achtergrond p. 9

- Deel 2: De intrinsieke waarde van lichamelijke beschouwd vanuit de existentiële fenomenologie p. 12
 - Hoofdstuk 4: Het belang van lichamelijke in de menselijke existentie p. 12
 - Hoofdstuk 5: Menselijk bewegen: handelingen en uitdrukkingsbewegingen p. 16
 - Hoofdstuk 6: Betekenisrelaties en de waarde van lichamelijke p. 18

- Deel 3: De intrinsieke waarde van de gymlessen beschouwd vanuit het eudaimonisme p. 22
 - Hoofdstuk 7: De intrinsieke waarde is verbonden met de praktijk p. 22
 - Hoofdstuk 8: Deelname aan (sub)bewegingspraktijken sluit aan bij een bloeiend leven p. 25
 - Hoofdstuk 9: Persoonlijke (intrinsieke) waarde p. 29

- Conclusie p. 33

- Bibliografie p. 35

Inleiding

Introductie

Mensen bewegen de hele dag door en hun hele leven lang. Vlak na de geboorte begint het ongecontroleerde gespartel al. Als peuter en kleuter worden de bewegingen steeds meer gecontroleerd. Bovendien wordt het bewegingsrepertoire een stuk uitgebreider. Dit gaat letterlijk gepaard met vallen en opstaan, maar ook door middel van opvoeding en onderwijs. Het kind heeft daarbij gedurende zijn hele schoolloopbaan lessen in bewegen, lichamelijke opvoeding.² Daarnaast zal het kind ook spelenderwijs bewegingen leren en wellicht lid worden van een sportclub.

De lessen lichamelijke opvoeding, kortweg l.o., hebben een vaste plaats in het onderwijs. Vanaf de kleuterschool tot hun eindexamen volgen leerlingen deze lessen in bewegen. Sinds de invoering is er zeer regelmatig gediscussieerd over het nut en de doelstellingen van dit praktische vak in het theoretische instituut dat 'school' heet. Welke waarde heeft het vak l.o? Niet alleen de docenten l.o. hielden zich bezig met de waarde en de daarbij behorende doelstelling voor hun lessen. Ook de overheid dacht mee en gaf de bewegingsonderwijzers doelen voor hun vak mee. Lichamelijke opvoeding zou goed zijn voor de gezondheid, de sociale omgang en de ontspanning. Met een gymles ter afwisseling van de theoretische vakken, zou je zelfs slimmer worden. Weer een ander zag de gymlessen slechts als pretvak, leuk als tegenhanger van het lange stilzitten in de schoolbanken. Wat is nu precies de waarde van het vak lichamelijke opvoeding? Heeft het slechts extrinsieke waarde? Is het een middel om zaken als gezondheid, plezier of rationele capaciteiten te bevorderen? Of is er ook een intrinsieke waarde van het vak l.o. aan te wijzen?

Bovenstaande vraag zal ik in deze scriptie onderzoeken. Het antwoord kan helpen de fundering en doelstellingen voor het vak (opnieuw) vast te stellen. Dit is van belang voor hen die de lessen l.o. faciliteren, zoals politici, onderwijskundigen en directies van scholen. Duidelijkheid en consensus over de waarde van het vak l.o. kunnen een belangrijke basis vormen voor docenten in de gymzaal voor het vaststellen van hun vakvisie.

Het belang van dit wijsgerige onderzoek is dus gelegen in de bijdrage die het kan leveren aan de fundering en doelstellingen van het vak l.o. Dit is niet de eerste filosofische doordenking van de gymlessen. In de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw heeft Gordijn (1909-1998), een vakdidacticus met een filosofische achtergrond, een wijsgerig antropologische theorie van het persoonlijke zich bewegen ontwikkeld. Dit was de eerste filosofische theorievorming met betrekking tot het vak l.o. In verschillende werken pleit Gordijn voor een relationeel bewegingsconcept waarin leerlingen hun bewegingsmogelijkheden ontdekken en zich leren te positioneren in de wereld.³ Hij werd geïnspireerd door de existentiële fenomenologie van Merleau-Ponty. Een tweede wijsgerige bijdrage aan het vak l.o. kwam van Heij. Hij promoveerde in 2006 op zijn proefschrift: *Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs: Filosofische en pedagogische doordenking van het relationeel gefundeerd bewegingsonderwijs*.⁴ Heij borduurde voort op Gordijn's theorie van relationeel gefundeerd bewegingsonderwijs. In de theorie van Gordijn misten critici, voornamelijk docenten uit de lesgeefpraktijk, een vertaling naar de praktijk van het bewegingsonderwijs. Heij heeft geprobeerd

² Ik zal in deze scriptie gebruik maken van de wettelijke term lichamelijke opvoeding. Inmiddels bestaan er in de vakwereld ook andere termen om het onderwijs in bewegen aan te duiden. De verschillende termen duiden de verschillende doelstellingen aan.

³ De werken waarin Gordijn zijn wijsgerige theorie met betrekking tot het bewegingsonderwijs duidelijk naar voren laat komen zijn:

- Gordijn, C.C.F. *Bewegingsonderwijs in het Onderwijs- en Opvoedingstotaal*. Kampen: J.H. Kok n.v., 1958.
- Gordijn, C.C.F. *Bewegingsonderwijs*. Baarn: Bosch & Keuning n.v., 1961.
- Gordijn, C.C.F. *Inleiding tot het Bewegingsonderwijs*. Baarn: Bosch & Keuning n.v., 1968.

⁴ Heij, P. *Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs: Filosofische en pedagogische doordenking van relationeel gefundeerd bewegingsonderwijs*. Budel: Damon, 2006.

deze vertaalslag te maken met behulp van de filosofie van Levinas en de theorie van pedagoog Korczak. Het doel was leerlingen in de lessen tot hun recht te laten komen door antwoord te geven op hun bewegingshulpvraag. Wat heeft een individuele leerling nodig om deel te kunnen nemen aan een specifieke bewegingsactiviteit binnen de gymlessen?

In deze scriptie ben ik op zoek naar iets anders, namelijk naar de intrinsieke waarde van de gymlessen. Deze intrinsieke waarde gaat naar mijn mening een laag dieper dan de theorie van Gordijn, welke weer voorafgaat aan een vertaling naar de praktijk. Gordijn geeft slechts een eigen doelstelling aan het vak. De intrinsieke waarde van het vak gaat hieraan vooraf. Deze waarde kan een antwoord zijn op de vraag waarom de gymlessen van belang zijn voor een goed en gelukkig leven. Vanuit deze waarde worden doelstellingen geformuleerd en vervolgens wordt er een vertaalslag naar de praktijk gemaakt. Ik zal binnen de context van deze scriptie niet ingaan op de doelstellingen en de gevolgen voor de praktijk. Wel zal ik bij de conclusie kort ingaan op de mogelijke consequenties van mijn visie op de intrinsieke waarde van gymlessen voor de doelstellingen en de lesgeefpraktijk.

Inhoud

Deze scriptie zal uit drie delen bestaan. Deel 1 bevat een theoretische, conceptuele en historische verdieping van de context. In hoofdstuk 1 wordt er dieper ingegaan op de inhoud van de gymlessen. Wat gebeurt er binnen de muren van de gymzaal en op het sportveld? De termen 'bewegen' en 'sporten' zijn te omvattend om te volstaan als antwoord op deze vraag. Met behulp van de definitie van 'praktijken' van MacIntyre kan ik concreet omschrijven wat leerlingen tijdens de lessen doen. Hoofdstuk 2 geeft antwoord op de vraag 'Wat is intrinsieke waarde?'. In de loop van de geschiedenis zijn er verschillende opvattingen ontstaan over het concept 'intrinsieke waarde'. Ik zal met behulp van het werk van Korsgaard laten zien dat de intrinsieke waarde de goedheid van iets aangeeft. Het laatste hoofdstuk van deel 1 bevat een korte uiteenzetting van het ontstaan van de gymlessen. Ik zal hierin tevens ingaan op de funderingen en doelstellingen sinds het ontstaan van onderwijs in bewegen.

In deel 2 en deel 3 zal ik de hoofdvraag van deze scriptie onderzoeken. Achtereenvolgens zal ik de intrinsieke waarde van de lichamelijke en de intrinsieke waarde van de deelname aan (sub)bewegingspraktijken onderzoeken. De antwoorden hierop geven de goedheid van de gymlessen weer. Ze staan niet los van elkaar. Ik zal proberen te laten zien dat de intrinsieke waarde van deelname aan (sub)bewegingspraktijken ingebed is in een bredere ethiek van het goede leven en aansluit op de intrinsieke waarde van de ontwikkeling van de lichamelijke.

Waarom heeft de mens de neiging om te bewegen? Welke rol speelt het lichaam en de lichamelijke hierin? Deze vragen zal ik in deel 2 proberen te beantwoorden. Dit deel zal met name descriptief zijn. Ik maak gebruik van de existentiële fenomenologie van Merleau-Ponty, welke een beschrijvende filosofie is. Merleau-Ponty besteedt in zijn theorie uitvoerig aandacht aan het belang van de lichamelijke van de mens. Uit deze existentiële fenomenologie kunnen fundamentele voor het belang van de gymlessen worden afgeleid. De hoofdgedachte is dat mensen lichamelijke in de wereld staan en deze zo leren begrijpen. Allereerst verdiep ik mij in de visie op het lichaam en de consequenties die deze visie heeft voor bewegen (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 ga ik dieper in op het fenomeen bewegen. Wat is de betekenis hiervan? Voor een antwoord op deze vraag zal ik mij baseren op de bewegingstheorie van Buytendijk. Ten slotte zal ik in hoofdstuk 6 de waarde van de lichamelijke beschrijven. Deze vinden we in de betekenisrelaties die worden ontwikkeld met de objectieve wereld. Dit is van grote waarde voor de mens, omdat zij als geheel lichamelijke in de wereld staat.

In de gymlessen maken de leerlingen door de leerjaren heen langzaam kennis met de bewegingspraktijken die de Nederlandse samenleving rijk is. Deze kennismaking vindt op een pedagogische manier plaats, waarbij het één van de doelen is dat iedere deelnemer tot zijn recht komt. In deel 3 van de scriptie wil ik onderzoeken welke intrinsieke waarde de deelname aan (sub)bewegingspraktijken heeft. In het eerste hoofdstuk van dit normatieve deel zal ik trachten aan

te tonen dat de (sub)bewegingspraktijken zijn ingebed in de samenleving en dat de waarde van de deelname aan een (sub)bewegingspraktijk niet los kan worden gezien van die specifieke praktijk. Dit vormt de rode draad van hoofdstuk 7. Ik zal hiervoor gebruik maken van de theorie van praktijken die MacIntyre beschrijft in zijn werk *After virtue*.⁵ Het doel van de praktijken is dat mensen excelleren in de vaardigheden die hier specifiek mee verbonden zijn. Ik zal proberen te laten zien dat in dit excelleren in vaardigheden de intrinsieke waarde van (sub)bewegingspraktijken ligt. De goedheid hiervan is daarmee niet een universeel geldende moraal, maar een persoonlijke verrijking van het leven van een individu. Dit zal ik in hoofdstuk 8 beschrijven met behulp van de eudaimonistische theorie van Aristoteles. Deze theorie stelt dat een mens in zijn leven op zoek is naar zelfverwerkelijking. De deelname aan (sub)bewegingspraktijken kan hier een bijdrage aan leveren. In het tweede deel van hoofdstuk 8 beschrijf ik plezier als bijkomend verschijnsel tijdens het excelleren in de specifieke vaardigheden van bewegingspraktijken. In het laatste hoofdstuk zal ik ingaan op de persoonlijke waarde van de gymlessen. Niet iedereen beleeft evenveel plezier in praktijken en excelleert tot op hetzelfde niveau. Bovendien is het onmogelijk om zich in alle bestaande praktijken te ontwikkelen.

De scriptie sluit ik af met de conclusie. Hier zal ik met behulp van de inhoud van de drie delen de hoofdvraag, '*Wat is de intrinsieke waarde van het vak l.o.?*', beantwoorden. Vervolgens zal ik kort ingaan op de consequenties die dit antwoord heeft voor de doelstellingen en daarmee tevens de praktijk van het vak lichamelijke opvoeding.

⁵ MacIntyre, A. *After Virtue: A study in moral theory*. London, Duckworth, 1981.

Deel 1: Theoretisch, conceptuele en historische context

Dit deel zal de achtergrond vormen van het tweede en derde deel van deze scriptie. In de hoofdstukken één tot en met drie zal ik achtereenvolgens de theoretische, conceptuele en historische noties die van belang zijn voor de zoektocht naar de intrinsieke waarde van I.o. bespreken.

Hoofdstuk 1: Theoretisch kader

De essentie van I.o. betreft het bewegen. Bewegen is een erg algemeen en ruim begrip. Een blad dat van de boom dwarrelt beweegt, ik beweeg momenteel mijn vingers over het toetsenbord, maar ook de voetballers op het WK-voetbal bewegen zich. Het is daarom belangrijk om helder voor ogen te hebben wat in deze scriptie precies met bewegen in de lessen I.o. wordt bedoeld. Ten eerste gaat het om het menselijk bewegen. Hierin vinden in de loop van een mensenleven nogal wat veranderingen plaats. Een baby spartelt en trappelt wat af. Het zijn met name ongecontroleerde bewegingen. Een kind leert steeds meer controle te krijgen over zijn lichaam. Het leert speelgoed te pakken of juist weg te gooien. Achtereenvolgens raakt het kind bedreven in het zitten, kruipen en uiteindelijk lopen. Hiermee is een basis gelegd voor het leven, er is echter nog veel meer potentie aanwezig in een menselijke lichaam. Kinderen maken zich een steeds verfijndere motoriek eigen. Bij jonge kinderen manifesteert zich dit vooral op een speelse manier. Hoe ouder de kinderen worden, hoe meer het speelse karakter afneemt. De bewegingen zijn meer gestandaardiseerd overeenkomstig de normen van de samenleving. Bewegingen spelen zich meer en meer doelgericht af. Er zijn weinig volwassenen die even naar de speeltuin rennen om zich uit te leven op de schommel. Bewegingen zijn voornamelijk instrumentele handelingen geworden, zoals in het arbeidsproces. De postbode loopt van deur tot deur om de brieven te bestellen. Maar ook in het huishouden moet er afgewassen, gestoft en gekookt worden. Wanneer men zich wil uitleven, dan zijn de gestandaardiseerde praktijken hier de aangewezen plek voor. Een praktijk waarbij het sociaal geaccepteerd is dat deelnemers zich op een bepaalde manier gedragen en bewegen. Op een voetbalveld is het gebruikelijk om tegen een bal aan te trappen en over het veld te rennen. Dit moet dan echter wel tot doel hebben een goal te maken bij de tegenpartij. Men kijkt raar op wanneer een speler de bal met de handen pakt en naar een medespeler gooit. Dit is tegen de regels. Maar ook wanneer bewegingen binnen de praktijkregels vallen, kunnen ze als vreemd worden ervaren. Een voetbalspeler die met de bal aan de voeten een blokje om dribbelt op het veld, wordt raar aangekeken.

Jongeren en volwassenen nemen steeds vaker deel aan bewegingspraktijken. Dit zien we ook tijdens de gymlessen. In de kleuterklassen wordt leerlingen geleerd een ballon met de handen hoog te houden. In bijvoorbeeld de vierde klas van de middelbare school wordt een partijtje softbal gespeeld op het sportveld. Softbal is sport en sport is een sociale praktijk. Ik volg voor het gebruik van het concept 'praktijk' de definitie van MacIntyre over praktijken. Hij stelt het volgende:

*'By a 'practice' I am going to mean any coherent and complex form of socially established cooperative human activity through which goods internal to that form of activity are realized in the course of trying to achieve those standards of excellence which are appropriate to, and partially definitive of, that form of activity, with the result that human powers to achieve excellence, and human conceptions of the ends and goods involved, are systematically extended.'*⁶

Een praktijk is een complexe menselijke activiteit die gebaseerd is op het realiseren van specifieke interne goederen in het bereiken van de maatstaven van voortreffelijkheid ('standards of

⁶ MacIntyre, 1981, p. 187.

excellence').⁷ Deze interne goederen zijn specifiek voor de activiteit en kunnen alleen gerealiseerd worden door deelname aan die specifieke praktijk. De mate van realisering wordt afgemeten aan voor die praktijk specifieke maatstaven van voortreffelijkheid. Met de interne goederen doelt MacIntyre op de geldende normen en waarden die specifiek zijn voor die praktijk. Te denken valt hierbij aan normen en waarden gerelateerd aan fair play, gezondheid, doping, gender, milieu en geweld.⁸ De activiteit is vastomlijnd en daarom als zodanig herkenbaar. Dit kan bijvoorbeeld kunst of muziek zijn, maar ook bewegen. Als we op een veld twee doelen zien, een aantal kinderen en een bal die met de voeten getrapt wordt, dan wordt dit herkend als een partijtje voetbal. Het verkeer is aan regels gebonden en als zodanig voor iedereen herkenbaar en beheersbaar, maar is geen praktijk. Er moet namelijk een bepaalde mate van excellentie in te behalen zijn. Men moet zijn vaardigheden binnen zo een praktijk kunnen ontwikkelen. Tevens is het werpen van een bal geen praktijk. In het balwerpen kan men zich wel excelleren, de beweging is echter niet aan regels en standaarden verbonden. Het spel softbal daarentegen wel. In deze scriptie zal ik daarom de term bewegingspraktijk aanhouden voor wat wij in de volksmond ook wel sporten noemen. De term 'sporten' is te onduidelijk en te omvattend en de begrip 'bewegen' is te algemeen.⁹ In een praktijk gaat het om het volgen van de, aan de praktijk gebonden, regels en het bereiken van de in de praktijk gelegen vaardigheden.

Natuurlijk beginnen de kleuters niet met een partijtje volleybal op een officieel veld met twaalf spelers. Daarvoor zijn hun capaciteiten nog onvoldoende ontwikkeld. Deze leerlingen zullen in de loop van hun schoolloopbaan steeds meer de spontane, kinderlijke bewegingen verliezen en ingroeien in de bewegingspraktijken. Ze zullen misschien beginnen met het met de hand hooghouden van een ballon. Het zal voor hen al een hele stap zijn de ballon naar elkaar over te spelen. Het materiaal en de aantallen spelers zullen met de jaren veranderen, zodat een leerling uiteindelijk kan deelnemen aan de bewegingspraktijk volleybal. Het hooghouden van een ballon is geen officiële praktijk. Het is een subpraktijk die de leerlingen voorbereid op de werkelijke bewegingspraktijk volleybal. Het hooghouden is namelijk geen zinloze en ongestructureerde beweging. Zoals het spartelen van een baby dat bijvoorbeeld wel is. De beweging is zinvol in de sociale context waarin deze uitgevoerd wordt. De kleuters hebben een bepaalde opdracht gekregen binnen de gymles met hun klasgenoten. In de gymzaal is het hooghouden van de ballon een zinvolle beweging. De kleuter voldoet aan de opdracht van de docent en de eisen van de omgeving. Door middel van de lessen i.o. maken de leerlingen kennis met de bewegingspraktijken.

De subbewegingspraktijken en de bewegingspraktijken hebben met elkaar het bewegen als doel gemeen. Dit in tegenstelling tot instrumentele handelingen. Deze hebben een doel buiten de handelingen zelf. Ze zijn slechts een middel om geld te verdienen, het huishouden te doen, of om

⁷ Vorstenbosch, J. *Aan den lijve leren: lichamelijke opvoeding als sleutelvak voor de toekomst*. De Lichamelijke Opvoeding: 100 (1), 14-17, 2012.

⁸ Tamboer, J. & Steenbergen, J. *Sportfilosofie*. Leende: Damon, 2000, p. 140.

⁹ In het eerste deel van dit hoofdstuk heb ik laten zien dat de term 'bewegen' te algemeen is om in deze scriptie mee uit de voeten te kunnen. 'Sporten' is een algemeen geaccepteerd begrip geworden in de samenleving, het is echter niet altijd duidelijk wat er onder sport wordt verstaan. Sport heeft twee componenten. Ten eerste sport als spel: Het gaat over concreet aanwijsbare activiteiten, zoals denkspelen, atletiek en balspelen. Sport moet een vaardigheidsactiviteit zijn met een zeker aantal beoefenaren waarbij sprake is van meten of competitie. Het tweede kenmerk is de lichamelijke activiteit. Het probleem is dat schaken met dit component niet als sport kan worden gezien. Het verzetten van de stukken is niet intrinsiek verbonden aan het schaakspel. Fitness en een rondje hardlopen worden daarentegen door de meeste mensen als sport gezien. Het mist echter het component 'spel'. Zoals we zien zorgt de omschrijving van sport door deze twee componenten voor problemen. Niet alles wat we in de volksmond 'sporten' noemen valt binnen het onderwerp van deze scriptie. Sport bestaat uit drie hoofdgroepen:

- De harde kern: fysieke games.
- Denksport: Niet fysiek, wel game.
- Fitnesssport: Wel fysiek, niet 'game'.

In deze scriptie gaat het alleen om fysieke games.

zich van 'A' naar 'B' te verplaatsen. Deze bewegingen vallen, net als de speelse bewegingen, buiten de beschouwing van deze scriptie. Het gaat mij slechts om de intrinsieke waarde van de gymlessen, waarin het bewegen in (sub)bewegingspraktijken doel op zich is.

Hoofdstuk 2: Het concept intrinsieke waarde

In deze scriptie ga ik op zoek naar de intrinsieke waarde van gymlessen. Wat heeft het voor zin om de leerlingen zich wekelijks een aantal uur in het zweet te laten werken? Kan deze waarde geassocieerd worden met de interne goederen van MacIntyre? Wat is de intrinsieke waarde van iets? Met deze vraag hield men zich in de Griekse Oudheid al bezig. Plato en Aristoteles zagen plezier als intrinsiek goed en pijn als intrinsiek slecht.^{10 11} Volgens Aristoteles kwam het plezier mee met het uitvoeren van handelingen die bij de individuele mens passen. Het is verbonden met de activiteit. Zo kan het plezier opleveren wanneer iemand tijdens het voetballen een mooi doelpunt scoort. Het ging om het scoren van een doelpunt, het excelleren in de activiteit. Het plezier is een bijkomend verschijnsel; dit is in de handeling zelf gelegen. In deel 3 van deze scriptie zal ik uitgebreid terug komen op deze Aristotelische visie met betrekking tot plezier.

Korsgaard stelt dat er in de loop van de geschiedenis verschillende theorieën en gedachten over intrinsieke waarde en intrinsiek goed zijn ontstaan. Volgens haar worden daarbij verschillende termen en onderscheidingen door elkaar gebruikt. In haar artikel *Two Distinctions in Goodness* maakt zij een helder onderscheid.¹² Om duidelijk te hebben waar we in deze scriptie precies naar op zoek zijn als we het over de intrinsieke waarde van gymlessen hebben, volgen we haar theorie. Waarde wordt volgens haar op drie manieren gebruikt, namelijk voor:

- De juistheid of rechtvaardigheid van handelingen en instituties in morele zin.
- De morele goedheid van een karakter, dispositie of handeling.
- De goedheid van objecten, doelen, activiteiten en het leven.

Onze zoektocht naar de intrinsieke waarde van de gymlessen betreft de waarde in de laatste vorm. Ik ga hier niet in op morele waarde of de relatie tussen morele waarde en intrinsieke waarde. Het gaat om de goedheid van de activiteit bewegen in (sub)bewegingspraktijken. De waarde is een antwoord op de vraag wat 'iets' het waard maakt om te kiezen. De intrinsieke waarde van de gymlessen maakt in het hier en nu de wereld een stukje beter. Vandaar dat waarde in de term 'goedheid' wordt uitgedrukt. We zijn dus op zoek naar de goedheid van de lessen l.o. Korsgaard maakt vervolgens twee distincties in goedheid, welke volgens haar regelmatig door elkaar gehaald worden:

- Intrinsieke en extrinsieke goedheid.
- Goederen als doel op zich en goederen als middel/instrumentele goederen.

De intrinsieke waarde en instrumentele waarde van iets worden regelmatig ten onrechte tegenover elkaar gezet. Korsgaard's definitie van instrumentele waarde is als volgt:

*'Objects, activities, or whatever, have an instrumental value if they are valued for the sake of something else – tools, money, and chores would be standard examples.'*¹³

¹⁰ Plezier moet hierbij niet alleen gezien worden in de vreugde of blijdschap van iemand. Het gaat hier om plezier in een breder verband. Plato ziet plezier als het herstellen van het natuurlijke evenwicht, waar pijn juist de verstoring van het natuurlijke evenwicht is. Zo is honger pijn en plezier wordt ervaren in het stillen van deze honger. Aristoteles ziet plezier als een bijkomend verschijnsel bij activiteiten die tot eudaimonia leiden.

¹¹ Zimmerman, M.J. *Intrinsic vs. Extrinsic Value*. Stanford Encyclopedia of philosophy, dec. 2010.

¹² Korsgaard, C. *Two Distinctions in Goodness*. *Philosophical Review* 92: no.2, p 169 – 195, 1983.

¹³ Korsgaard, 1983, p. 170.

Het gaat om buiten de activiteit gelegen doelen. De profvoetballer kan bijvoorbeeld voetballen voor het geld. Daarmee is de waarde die hij aan het voetballen geeft extrinsiek. Deze waarde wordt gezien als tegengesteld aan intrinsieke waarde. Korsgaard's definitie hiervan is als volgt:

*'To say that something is intrinsically good is not by definition to say that it is valued for its own sake: it is to say that it has its goodness in itself.'*¹⁴

Iets heeft nog geen intrinsieke waarde als het doel op zich is. De intrinsieke goedheid refereert zoals we in de definitie zien naar de bron/locatie van de goedheid en niet naar de manier waarop iemand het ding waardeert. De intrinsieke waarde is daarmee objectief. De waarde is niet afhankelijk van de waardering van het subject. De intrinsieke waarde verwijst naar de goedheid van de activiteit zelf.

Door intrinsieke waarde tegenover instrumentele waarde te zetten, lijkt dit laatste een synoniem voor extrinsieke waarde. Hiermee vindt echter een reductie van het onderscheid tussen intrinsieke en extrinsieke waarde plaats. Het gaat dan slechts om het onderscheid tussen doelen en middelen. De term intrinsieke waarde wordt daarbij tekort gedaan. Voetballen tijdens de gymlessen zou bij het gereduceerde onderscheid al intrinsieke waarde hebben wanneer het wordt gedaan als doel op zichzelf. Voetballen om het voetballen en niet bijvoorbeeld om de gezondheid. Wanneer we de visie van Korsgaard juist interpreteren, zitten we een laag dieper dan deze reductie. Het gaat bij de intrinsieke waarde om de goedheid van de gymlessen in zichzelf en niet vanuit het subject gezien dat al dan niet de activiteit om zichzelf wille waardeert. Waarom is het goed voor de leerling en de wereld om een schoolcarrière lang lessen i.o. te volgen? Deze goedheid ligt een laag dieper dan de doelstellingen van het gymnastiekonderwijs waar Gordijn naar op zoek was. Hij was één van de eersten die i.o. niet een instrumentele waarde gaf, maar een doel op zich. Om de intrinsieke waarde te vinden is het een voorwaarde om de deelname aan de gymlessen als een doel op zich te zien. Vanuit de instrumentele waarde kunnen we namelijk geen goedheid van de gymlessen afleiden.

Hoofdstuk 3: Historische achtergrond

Om een intrinsieke waarde van de gymlessen te kunnen benoemen, moeten we enig zicht hebben op de praktijk en geschiedenis hiervan. Hoe zijn de gymlessen ontstaan en met welk doel werden ze ingevoerd? Waren de lessen een doel op zichzelf of was het een middel tot andere doelen? En als het een doel op zichzelf was, werd er dan in (sub)bewegingspraktijken bewogen?

De lessen lichamelijke opvoeding zijn pas sinds de 19^e eeuw verplicht in het Nederlandse schoolstelsel.¹⁵ Na de invoering is het vak niet meer van het lesrooster verdwenen. Het schoolvak is ontstaan vanuit twee richtingen:

- De beoefening van gymnastiek om het lichaam sterker te maken voor een eventuele oorlog.¹⁶ De lichaamsbeweging was hier slechts een middel.
- De heilgymnastiek of de medische gymnastiek.¹⁷ Deze gymnastiek was voornamelijk bedoeld om de houding te verbeteren of afwijkingen te voorkomen. Ook hier had het bewegen een extern doel.

Er is in de geschiedenis niet deelgenomen aan een bewegingspraktijk zoals wij die kennen. Het ging slechts om het oefenen van het lichaam om sterker of gezonder te worden. Dit is vandaag de dag ook het geval in de duizenden fitnesscentra die Nederland inmiddels rijk is. Het bewegen speelde zich

¹⁴ Korsgaard, 1983, p. 170.

¹⁵ Sinds 1863 is i.o. verplicht voor de middelbare scholieren en sinds 1890 ook voor de leerlingen in het basisonderwijs.

¹⁶ Kugel, J. *Beknopte geschiedenis van de gymnastiek*. Zesde druk. Haarlem: De Vrieseborch, 1995, p. 5.

¹⁷ Het woord gymnastiek komt van het Griekse 'gymnazein'. Dit betekent oefenen of zich oefenen. Kugel, 1995, p. 9.

nooit af in een praktijk, zoals MacIntyre dat voor ogen had. Het ging niet om het bewegen op zich, maar om de doelen die door middel van lichaamsoefening konden worden behaald.

Onder andere vanwege een andere kijk op het lichaam, kwam er een verandering in deze instrumentele doelen van de lessen l.o. Met name onder de invloed van het rationalisme en het lichaam-geest dualisme van Descartes was er tot 1850 nauwelijks (positieve) aandacht voor het onderschikte lichaam. Men hield zich voornamelijk bezig met de rede. Van bewegingsarmoede was echter geen sprake. Vóór de Industriële Revolutie bewogen mensen zeer regelmatig instrumenteel. Het was een handeling met een extern doel.

Vanaf het begin van de 19^e eeuw kwam er geleidelijk belangstelling voor het bewegen buiten het arbeidsproces om. Nederland werd daarbij beïnvloed door het Duitse turnen en de Zweedse heilgymnastiek.¹⁸ Het turnen was slechts een middel. Duitsland was het doel. Door het turnen moesten er gezonde en weerbare mannen 'gekweekt' worden. Ook in de heilgymnastiek was het bewegen slechts een middel, het doel was de gezondheid.¹⁹ Er ontstond in Nederland uiteindelijk een eclectisch systeem welke uit beide stelsels de beste punten destilleerde. Het resultaat was een gezondheidsbevorderende gymnastiek die met de invloeden vanuit het turnen een stuk plezieriger was om uit te voeren. Het doel was nog steeds de oefening van het lichaam. Het ging niet om een deelname aan bewegingspraktijken en/of om een mate van voortreffelijkheid daarin te bereiken. Nieuw was echter dat het bewegen plezierig mocht zijn. Dit lijkt het begin van de bewegingspraktijken. Want vanaf dan komt er meer aandacht voor het plezierige aspect en het bewegen om het bewegen. De lesinhoud wordt uitgebreid met twee invloeden uit het begin van de 20^e eeuw. De eerste was de ritmische gymnastiek. Deze anti-rationalistische vorm van bewegen diende vooral het gevoelsleven en werd hoofdzakelijk beoefend door vrouwen. De tweede invloed was ook een reactie op de rationalistische gymnastiek. Bij de sport, afkomstig uit Engeland, ging het om het plezier en de tijdverdrijf. Voor het eerst werd er bewogen om het bewegen. Het begin van de bewegingspraktijken zoals MacIntyre deze definieert.

Vanaf de Tweede Wereldoorlog lopen de doelstellingen voor het vak uiteen. Vanwege de verandering van bewegen als middel naar bewegen als doel kreeg men meer aandacht voor de funderingen en doelen van het vak. Het ging nu om deelname aan (sub)bewegingspraktijken, de doelstellingen en vertalingen naar de praktijk liepen echter uiteen. En daarmee veranderde ook de benamingen van het vak. De wettelijke term is lichamelijke opvoeding, maar op scholen worden ook de volgende termen gebruikt: lichamelijke oefening, bewegingsonderwijs, sport, sport en bewegen, sport, bewegen en maatschappij. De naam geeft de doelstellingen van het vak weer. De eerste dominante stroming kwam voort uit een wijsgerig-antropologische basis voor het vak. Voorheen was men uitsluitend met het lichaam bezig. Dát moest bewegen. Groenman (1901-1978) vond echter dat juist de eenheid van de mens centraal moest staan.²⁰ Gordijn borduurt op deze gedachte voort. Het doel van het vak is nu dat leerlingen al bewegend de wereld en zichzelf leren kennen. Het bewegingsaanbod gaat hierdoor ook meer op (sub)bewegingspraktijken lijken. Er komen vaststaande activiteiten die aan bepaalde regels verbonden zijn. De leerlingen dienen in deze bewegingsactiviteiten betekenisrelaties te ontwikkelen met de objectieve wereld. Door middel van deze relaties leert een leerling zich te manifesteren in de wereld. Hij leert bijvoorbeeld omgaan met de vering van de trampoline door er kennis mee te maken en de juiste betekenis ervan te onderkennen. Dat betekent dat een leerling minder vering ervaart wanneer hij bij de neerwaartse beweging door zijn knieën buigt en juist meer vering ervaart wanneer hij bij de opwaartse beweging zijn armen in de beweegrichting meeneemt. De juiste betekenisrelatie in een bewegingsvraag onderkennen komt overeen met de bewoordingen van MacIntyre: het bereiken van voortreffelijkheid.

¹⁸ Dekkers, M. *Lichamelijke Oefening*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2006, p. 75.

¹⁹ Gordijn, 1961, p. 183.

²⁰ Kugel, 1995, p. 131.

Aan de andere kant kreeg de sport zoals men die kende steeds meer invloed in de gymlessen. De lessen l.o. moesten in het teken staan van de verschillende sporten in de samenleving. Sport is namelijk een wezenlijk onderdeel van de Nederlandse samenleving geworden en leerlingen dienden daar kennis mee maken. De docenten doelden hiermee op de sporten die in verenigingsverband werden beoefend en waar sporters doorgaans deelnamen aan een competitie met andere verenigingen. De verschillende sporten zijn voorbeelden van bewegingspraktijken. Niet iedereen had animo voor de wedstrijdsport, zodat de recreatieve sport, sportieve recreatie, avonturensport en cosmetische sport ontstonden. De traditionele verenigingssport stond voornamelijk in het teken van competitie en excelleren, de andere vormen van sport hadden deze focus niet. De pluriformiteit van de sport nam toe en diensgevolge ook de daaraan gerelateerde doelen.²¹ De volgende extrinsieke doelen werden ook belangrijk: gezondheid, ontspanning, sociale integratie, status enzovoort. De verschuiving van doelen in de sport vond zijn weerslag in de lessen l.o. Men zag de gymles steeds vaker als een middel om de gezondheid, cognitieve prestaties en sociale vaardigheden te optimaliseren. Gymles wordt dan met name ingezet voor de externe doelen. In deze scriptie ben ik echter op zoek naar een legitimering voor de gymles vanuit zichzelf. Dit is van belang voor het voortbestaan van het vak. Wanneer het vak slechts gelegitimeerd wordt door middel van externe goederen, dan bestaat de kans dat het vak op zich verdwijnt en dat de externe doelen op een andere manier worden behaald. Het is bijvoorbeeld ook mogelijk om de gezondheid van leerlingen te bevorderen door een goede deal te sluiten met het plaatselijke fitnesscentrum en de leerlingen daar heen te sturen. Daarmee kunnen kosten voor docenten l.o., het beheer van de gymzalen en de aanschaf van materialen worden bespaard.

²¹Crum, B. *Over versporting van de samenleving*. Rijswijk: Ministerie van WVC, 1991, p. 10 en 13.

Deel 2: De intrinsieke waarde van lichamelijke beschouwd vanuit de existentiële fenomenologie

Voor de zoektocht naar de intrinsieke waarde van lichamelijke volgen we in eerste instantie de existentiële fenomenologie van Merleau-Ponty (1908-1961). Volgens velen de belangrijkste denker over het lichaam van de 20^e eeuw. Later in dit eerste deel zullen we ook gebruik maken van het werk van Buytendijk (1887-1974). Zijn werk over de menselijke houding en beweging is grotendeels gebaseerd op de existentiële fenomenologie van Merleau-Ponty.

De fenomenologie is ontstaan op de grens van de 19^e en 20^e eeuw uit het werk van haar grondlegger Husserl. Het ging hem om de directe ervaring van de fenomenen. *Hier* moest men de kennis uithalen, niet uit vooronderstellingen en vaststaande theorieën. Merleau-Ponty borduurt op deze gedachte voort en baseert er zijn theorie over het lichamenlijk begripen van de wereld op. Hier wijkt hij af van Husserl, die juist het bewustzijn als vertrekpunt kiest en de ervaring van het lichaam binnen het bewustzijn plaatst. Merleau-Ponty heeft zijn opvatting uitgewerkt in zijn hoofdwerk: *La Phénoménologie de la Perception* (1945). Hij beschouwt het lichaam als vertrekpunt van alles, als een subject – hij spreekt van ‘lichaam-subject’. Het lichaam-subject is de verbinding met de objectieve wereld en het is daarom intentioneel met ons bestaan verbonden.²² Daarmee gaat de existentiële fenomenologie verder dan de klassieke fenomenologie, waar het slechts om het waarnemen van de fenomenen gaat. Volgens Merleau-Ponty leert de mens de wereld kennen via zijn lichaam als vertrekpunt van alles. Ook van het geestelijke.

Hoofdstuk 4: Het belang van lichamelijke in de menselijke existentie

Om het belang van gymlessen te verkennen, zullen we moeten onderzoeken welke waarde de lichamelijke heeft in de menselijke existentie. Welke rol speelt het bewegen in het leven van de mens? Is bewegen een doel op zichzelf of een middel tot buiten het bewegen liggende doelen? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, moeten we allereerst onder de loep nemen hoe we aankijken tegen het menselijke lichaam. Ervaren we het lichaam als een object, los van de geest, zoals ook een stoel en een tafel als objecten worden waargenomen? Of zien we het lichaam als subject, als één geheel met de geest? Ik zal allereerst laten zien dat de objectieve lichaamsvisie grote waarde heeft in de sport en de wetenschap, maar problemen oplevert voor onze doelstelling: De intrinsieke waarde van lichamelijke onderzoeken. Vervolgens zal ik de subjectieve lichaamsvisie omschrijven met behulp van de theorie van Merleau-Ponty.

Vanuit de geschiedenis overheerst de objectieve of substantiële visie op het lichaam. Substantieel in de betekenis van substantie. Het lichaam is in deze visie slechts materie. Al in de klassieke filosofie werd het bewustzijn als vertrekpunt gezien. In *Phaedo* ziet Plato het lichaam als een kerker van de ziel. Het zit alleen maar in de weg om tot de wereld van de Ideeën te komen. Het dualisme met een negatieve lichaamswaardering loopt als een rode draad door het Westerse denken en doen.²³ Uitzonderingen daargelaten. Aristoteles bijvoorbeeld introduceert kort na Plato een andere lichaamsbenadering. Hij zag juist de verbondenheid tussen het lichamenlijke en geestelijke bestaan. In zijn hylomorphistische lichaamsbeeld werd de ziel als vorm van het lichaam beschouwd.²⁴ De ethische theorie van Aristoteles zal ik in deel 3 uitvoerig bespreken. Naast de invloed vanuit de Oudheid wordt het idee van het ondergeschikte lichaam gevoed door de cartesiaanse traditie, de

²² Op p. 14 zal ik hier uitgebreid op in gaan.

²³ Plato had een negatieve lichaamswaardering. De ziel was gevangen in het lichaam. Deze dualistische visie is anders dan die van Descartes. Descartes had een instrumentele lichaamsvisie. Het lichaam stond ‘in dienst’ van de geest.

²⁴ Berg, J.H. van den. *Het menselijk lichaam; Een metabletisch onderzoek*. Nijkerk; Callenbach, 1960.

wetenschap die het lichaam als object bestudeert en de Westerse cultuur waarin het lichaam werd verlaagd tot werktuig.²⁵

In de substantiële visie wordt het lichaam opgevat als instrument.²⁶ Men beschouwt en behandelt het als een object in een causaal bepaald wereldbeeld. Zo kan het lichaam in afzonderlijke delen worden bekeken en geanalyseerd. Men kan het onderzoeken als een object en de functie van verschillende lichaamsdelen vaststellen. Deze visie op het menselijk lichaam heeft ons veel kennis opgeleverd over de werking hiervan. Hierop is bijvoorbeeld de anatomische atlas gebaseerd. De medische wereld zou niet zoveel vooruitgang geboekt hebben zonder deze visie. Maar ook de huidige wereldrecords zouden lang niet zo scherp zijn zonder deze functionele benadering van het bewegingsapparaat. Dat de mensheid baat heeft bij een substantieel lichaamsbeeld is evident.²⁷ Merleau-Ponty spreekt in zijn theorie over 'lichaam-object': Het determineerbare en voorspellende lichaam van de wetenschap.

Bij de zoektocht naar de waarde van lichamelijkeheid levert deze visie echter problemen op. In hoofdstuk 2 heb ik, geïnspireerd door de theorie van Korsgaard, laten zien dat de intrinsieke waarde de goedheid van activiteit is, hetgeen de activiteit op zichzelf waardevol maakt. In het substantiële lichaamsbeeld is het lichaam slechts een instrument dat de geest zo nodig kan gebruiken. Het lichaam en zijn beweging zijn hierbij slechts een middel in dienst van een doel van de geest. Het bewegen van het lichaam als object kan daarom geen intrinsieke waarde, maar slechts instrumentele waarde bezitten. Zoals we in hoofdstuk 2 hebben gezien kan de goedheid van een activiteit alleen bepaald worden wanneer deze activiteit doel op zich is. Om verder te komen met onze zoektocht naar de intrinsieke waarde moeten we eerst het bewegen als doel zien. Van daaruit kunnen we verder zoeken naar een intrinsieke waarde. Doelmatig bewegen is alleen mogelijk wanneer we de mens in zijn geheel als subject zien, hetgeen het geval is in de relationele lichaamsvisie, welke Merleau-Ponty gebruikt in zijn existentiële fenomenologie. Door het lichaam als subject te zien, wordt het volgende probleem voorkomen: Wanneer ik naar het ziekenhuis ga met een gebroken arm, dan kan mijn ervaring van mijn arm sterk verschillen met wat de dokter mij erover vertelt. Hij geeft aan dat er een twijgbreuk zichtbaar is op de röntgenfoto. Ik zie niets aan mijn arm, maar voel vooral pijn. Ik ervaar mijn lichaam los van de anatomische en fysiologische situatie op dat moment en kan het geheel niet als object bekijken.²⁸ Het is wel mogelijk dat we delen ervan als object bestuderen. Iedereen kan iets over de grootte van zijn hand zeggen. We kunnen het onder andere opmeten, net als objecten. Het is echter niet mogelijk ons lichaam als geheel te beschouwen. Dit is wel mogelijk met het lichaam van een ander. Merleau-Ponty refereert in zijn werk aan de klassieke psychologie. De psychologen kenden kenmerken toe aan het lichaam die niet verenigbaar waren met de zijswijzen van objecten:

*'Allereerst stelde zij dat mijn lichaam zich van de tafel of de lamp onderscheidt doordat het voortdurend wordt waargenomen, terwijl ik mij van deze voorwerpen kan afwenden. Het is dus een object dat mij nooit verlaat. Maar is het dan nog wel een object?'*²⁹

Merleau-Ponty ziet problemen in de visie van een lichaam als object. Hij geeft aan dat het lichaam zich onderscheidt van objecten als stoelen en tafels doordat we ons er niet van kunnen afwenden:

²⁵ Gordijn, 1961, p.183.

²⁶ Bax, H. *De samenleving over de kwaliteit van bewegen & sport op school: een spiegel voor de vakwereld*. Zeist: Jan Luiting Fonds, 2010, p. 14.

²⁷ Tamboer, J.W.I. *Filosofie van de bewegingswetenschappen*. Leiden: Martinus Nijhoff, 1989, p. 43.

²⁸ Gordijn, 1958, p. 37.

²⁹ Merleau-Ponty, M. *Fenomenologie van de waarneming*, vertaling en ten geleide D. Tiemersma en R. Vlasblom. Amsterdam: Boom, 2013, p. 151 (Oorspr. uitg. 1945).

*'Met andere woorden, ik neem uitwendige objecten met mijn lichaam waar, ik hanteer ze, onderzoek ze, bekijk ze van alle kanten, maar mijn lichaam zelf neem ik nooit op deze wijze waar: om dat te kunnen doen zou ik een tweede lichaam dat zelf waarneembaar zou zijn tot mijn beschikking moeten hebben.'*³⁰

Van objecten kun je je afwenden, van je lichaam niet. Ik blijf de pijn en eventuele immobiliteit van mijn gebroken arm ervaren. Volgens Merleau-Ponty is het lichaam niet als ding te abstraheren van ons mens-zijn.³¹ We kunnen alleen dan iets zinnigs zeggen over de mens, zijn lichaam en zijn bewegingen als we de mens beschouwen als een geheel in handelende relatie met zijn omgeving vanuit zijn lichamelijkeheid. Merleau-Ponty zegt:

*'Alles wat ik van de wereld weet, zelfs via de wetenschappelijke weg, weet ik op grond van een gezichtspunt dat het mijne is, op grond van een ervaring van de wereld.'*³²

In het relationele lichaamsbeeld staat de eenheid van je lichaam als een bezielde geheel centraal. Buytendijk, die zijn bewegingsanalyse baseerde op de existentiële fenomenologie van Merleau-Ponty, zei hierover:

*'Wat wij deze mens noemen is dan die eenheid die nergens en overal in de mens is, die de mens zelf is, niet het hoofd of ledematen, noch enige bewuste ervaring, maar die dit alles bezit.'*³³

Dit bezielde lichaam maakt contact met zijn omgeving. Op die manier leert men de wereld om zich heen kennen en begrijpen. Ervaringen als 'warm' of 'koud', 'groot' of 'klein' en 'boven' of 'onder' zouden we niet begrijpen zonder ons lichaam die deze fenomenen letterlijk ervaart.³⁴ Het lichaam wordt in de relationele visie beschouwd als een lichaam-subject dat communiceert met de wereld. Dit in tegenstelling tot de substantiële visie, waarin men er vanuit gaat dat het bewustzijn op de wereld gericht is.³⁵ Is de consequentie van de visie van Merleau-Ponty dat we het extreme objectivisme van universele waarheden inruilen voor een extreem subjectivisme? Nee. Omdat de mens volgens de existentiële fenomenologie niet meer uitgaat van universele waarheden, maar alle kennis afleidt uit zijn eigen ervaring met de wereld, lijkt dit tot extreem subjectivisme te leiden. Het subjectivisme wordt echter niet veroorzaakt door de ervaring van het lichaam met de wereld. Iedereen heeft namelijk een menselijk lichaam. Ieder mens kan met zijn lichaam dezelfde fenomenen waarnemen. Iedereen ervaart 'koud' als het vriest. Het subjectivisme ontstaat doordat we de fenomenen allemaal op onze eigen manier ervaren en interpreteren. Voor de één zal de kou in Nederland niets voorstellen, omdat hij net twee weken in Lapland is geweest. De ander komt net terug van een tropische vakantie en staat op Schiphol te rillen als een rietje.

³⁰ Merleau-Ponty, 2013, p.152.

³¹ Gordijn, 1968, p. 10.

³² Merleau-Ponty, 2013, p. 35.

³³ Buytendijk, F.J.J. *Algemene theorie der menselijke houding en beweging: Als verbinding en tegenstelling van de fysiologische en de psychologische beschouwing*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1971, p. 53.

³⁴ Spitzer, M. *Digitale dementie: Hoe wij ons verstand kapotmaken*. Vertaald door M. van Velzen. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2013, p. 160.

³⁵ In het volgende citaat legt Merleau-Ponty dit duidelijk uit: *'Het lichaam is onze verankering in een wereld. Het voorbeeld van het bespelen van instrumenten toont nog duidelijker aan dat de gewoonte noch in het denken, noch in het objectieve lichaam huist, maar in het lichaam als bemiddelaar van een wereld.'* Merleau-Ponty, 2013, p. 211.

De verschillen die ontstaan in de ervaring en interpretatie met de omgeving houden verband met de betrokkenheid op de situatie, aangeduid met de term intentionaliteit. De omgeving heeft daarom nooit een vaste betekenis, deze is steeds afhankelijk van onze intentie. Door deze intentionaliteit krijgt de omgeving een subjectieve betekenis voor het individu. Merleau-Ponty zegt hierover in *La Phénoménologie de la Perception*:

*'De gewaarwording is ongetwijfeld intentioneel, dat wil zeggen, zij berust niet als een ding in zichzelf, maar beoogt en betekent iets buiten haarzelf. ... De gewaarwording is intentioneel, omdat ik in het waarneembare het voorstel tot een zeker ritme van bestaan vind, de abductie of adductie, en omdat ik, gevolg gevend aan dit voorstel, mij op een uitwendig zijn betrek, hetzij om mij ervoor open te stellen, hetzij om mij ervoor af te sluiten.'*³⁶

In dit citaat wordt de term 'gewaarwording' gebruikt. Gewaarwording is bij Merleau-Ponty niet een 'geestelijke' activiteit die losstaat van het lichaam (verricht door de geest die op één of andere manier met het brein als bemiddeling verbonden zou zijn), maar ten volle een lichamelijke, motorisch-zintuigelijke activiteit is. De intentionaliteit heeft daarom ook, en zelfs natuurlijker, betrekking op het bewegen. Tiemersma en Vlasbom schrijven hierover in het *Ten geleide* van *La Phénoménologie de la Perception*:

*'De lichamelijke intentionaliteit betreft niet alleen de waarneming, het kennen en de zingeving, maar ook de motoriek, de beweging en het handelen.'*³⁷

De lichamelijke intentionaliteit geeft dus de mogelijksvoorwaarde tot betekenis verlenen, het is de basis voor de gewaarwording. Doordat kinderen spelen met zand, ervaren ze de eigenschappen van zand, leren er woorden voor te vinden, en daarmee verrijken ze hun ervaringswereld. Op deze algemene lichamelijke ervaringswereld zal het individu later, bijvoorbeeld in zijn beroep, in de keuzes die hij maakt, persoonlijke betekenisrelaties met de wereld ontwikkelen. Deze betekenisrelaties blijven lichamenlijk geïncorporeerd. De topsporter heeft een ander lichaam, een ander 'ik kan', dan de professor in de filosofie. De gespecificeerde intentionaliteit is persoonlijk, zodat er verschillen ontstaan in de ervaring van de objectieve wereld. Een persoon richt zich op de objectieve wereld en ontwikkelt een subjectieve betekenis. Hij kan zich ook afsluiten voor een betekenis. Een persoon met watervrees zal niet intentioneel gericht zijn om te zwemmen en zal deze subjectieve betekenisrelatie met het water nooit ontwikkelen. En een zwemmer ervaart weer een andere subjectieve betekenisrelatie met water dan bijvoorbeeld een brandweerman. De zwemmer ontwikkelt en ervaart een betekenisrelatie met de stuwende werking van het water, de brandweerman met de blussende werking van het water.

Wanneer we deze intentionaliteit doortrekken naar het fenomeen bewegen, dan kunnen we niet alleen concluderen dat bewegen ook intentioneel is, maar dat in (sub)bewegingspraktijken zoals we die eerder gedefinieerd hebben, het lichaam-subject van Merleau-Ponty een nieuwe dimensie krijgt. Individuen ontwikkelen in bijvoorbeeld de deelname aan bewegingspraktijken of in het leren bespelen van een muziekinstrument, een lichamelijke intentionaliteit en een set van betekenisrelaties die teleologisch georganiseerd is, van een enorme complexiteit. De vraag naar de intrinsieke waarde verschuift daarmee naar deze omvattende, georganiseerde laag van de lichamelijke opvoeding, en daarmee naar een constitutieve relatie met het leven als geheel. Niemand blijft zijn leven lang touwtje springen, maar eenmaal gegrepen door bijvoorbeeld voetbal of vioolspelen kan dit het leven van een individu een leven lang verrijken.

³⁶ Merleau-Ponty, 2013, p. 288.

³⁷ Merleau-Ponty, 2013, p. 8.

Ik heb in dit hoofdstuk getracht te laten zien dat de lichamelijkheid van de mens essentieel is voor zijn existentie in de objectieve wereld. Pas door middel van ons lichaam kunnen we in relatie treden met de wereld en deze begrijpen. Om de intrinsieke waarde van gymlessen duidelijk te kunnen omschrijven moeten we de relatie tussen lichamelijkheid en bewegen onderzoeken. Daartoe zal ik in het volgende hoofdstuk het fenomeen bewegen verhelderen. Wat is bijvoorbeeld precies het verschil tussen bewegen in bewegingspraktijken en bewegen daarbuiten?

Hoofdstuk 5: Menselijk bewegen: handelingen en uitdrukkingsbewegingen

Om een verband te kunnen leggen tussen de waarde van lichamelijkheid en het fenomeen bewegen, moeten we helder voor ogen hebben wat er precies met menselijk bewegen wordt bedoeld. In de context van deze scriptie doel ik op deelnemers die zich bewegen in (sub)bewegingspraktijken. Het gaat dus niet om objecten die bewogen worden, zoals bijvoorbeeld een rollende bal of een vliegende shuttle. Hoe definiëren we dit menselijke bewegen in (sub)bewegingspraktijken? Merleau-Ponty heeft dit fenomeen in zijn existentiële fenomenologie niet uitvoerig besproken. Daarom zal ik ook het werk van Buytendijk erbij betrekken. Zijn theorie, waarin hij het fenomeen bewegen uitvoerig analyseert, is grotendeels beïnvloed door Merleau-Ponty.

Merleau-Ponty gaf allereerst de volgende definitie van bewegen in het algemeen:

*'Beweging is zelfs als zij er niet geheel door kan worden gedefinieerd, een verplaatsing of verandering van positie.'*³⁸

Het is een definitie van verandering in de objectieve ruimte. Hij maakt vervolgens al snel onderscheid tussen subjecten die bewegen en objecten die bewogen worden. Bovenstaande definitie zegt iets over de objecten en subjecten die bewogen worden, maar niets over de waarde en zin van subjecten die zich bewegen. De zin en waarde van een beweging ligt volgens Merleau-Ponty in een preobjectieve ervaring. De beweging ontleent zijn zin aan de variatie van de greep van het subject op de wereld. Een logische definitie, zoals hierboven beschreven, zegt niets over deze preobjectieve ervaring. Het gaat erom hoe het individu de beweging begrijpt in de wereld. Vervolgens stelt Merleau-Ponty een psychologische benadering van menselijke bewegingen voor. Deze benadering kan een verklaring geven voor de bron, de oorzaak, van de beweging. De psycholoog bestudeert de fenomenale onderlaag. Deze onderlaag zegt iets over de motieven van de beweging. In de psychologie doelt men met de fenomenale onderlaag op de psychologische en emotionele gemoedstoestand. Dit zou een motief geven voor een beweging. Wanneer iemand woedend is kan hij zijn kwaadheid uiten door bijvoorbeeld tegen een bal aan te trappen. Dit motief is niet hetzelfde als de intentie. Een motief zegt slechts iets over de psychologische en emotionele redenen van een beweging. Een intentie is omvattender, het gaat om een gerichtheid op de omgeving, de verankering in de wereld. De psychologische benadering zegt niets over deze verankering van het subject in de wereld. Dit is van belang voor de zin van de beweging. De omgeving bepaalt namelijk mede de relatie die met de wereld wordt aangegaan en welke betekenis de beweging daarin heeft. Merleau-Ponty gaat hier verder niet op in. De Nederlandse arts en wijsgerig antropoloog Buytendijk echter wel. Ik zal me dus voor een verdieping in het fenomeen menselijk bewegen richten op de theorie van Buytendijk.

Buytendijk gaat in zijn werk *'Algemene theorie der menselijke houding en beweging: Als verbinding en tegenstelling van de fysiologische en de psychologische beschouwing'* uit 1971 uitvoerig in op het relationele bewegen: Bewegen gezien vanuit de relatie met de omgeving. Met behulp van zijn theorie kunnen we het bewegen in (sub)bewegingspraktijken onderscheiden van andere vormen van

³⁸ Merleau-Ponty, 2013, p. 354.

bewegen. Hij definieert menselijke bewegingen als een zelfbeweging.³⁹ Dit is een intentionele beweging in ruimte en tijd. 'Groeien' kunnen we daarom uitsluiten van het fenomeen zelfbeweging. Bij groei is er een verandering/verplaatsing, maar eigenlijk ook niet. Het lichaam is de grens en deze grens wordt bij groei slechts een beetje opgerekt. Er is geen verandering van plaats ten opzichte van de omgeving. Bij een beweging wordt die grens juist overschreden, waardoor er sprake is van een verplaatsing. Groei rekenen we daarom niet tot het domein van de bewegingen.

Een reflex is wel een verandering in plaats en tijd. Wordt dit als een beweging gezien? Nee. Een reflex is namelijk geen zelfbeweging, het intentionele aspect ontbreekt. Een reflex is bijvoorbeeld een strekking in het been. Dit is een autonome beweging.⁴⁰ Het subject heeft geen intentie, er gebeurt slechts iets in hem. Hiermee zien we het verschil tussen een gedwongen zich bewegen en een gedwongen bewogen worden. Naast de intentie is de context van de beweging belangrijk. Met de context wordt de omgeving bedoeld met zijn geschiedenis en heersende waarden en normen. Deze context is noodzakelijk om te voorkomen dat er hele vreemde beweringen kunnen worden gedaan, zoals: *'De joden zaten in concentratiekampen, omdat zij zelf hun beenspieren hebben bewogen om erin te komen.'*

Het bovenstaande laat zien dat een benadering van het fenomeen bewegen vanuit de fysiologie of psychologie ontoereikend is. Dit gaf Merleau-Ponty ook al aan. De fysiologie en psychologie houden geen rekening met de intentie van de beweging. De gerichtheid op de omgeving wordt door deze twee wetenschapsgebieden buiten beschouwing gelaten. Buytendijk pleit daarom voor een functionele benadering in een antropologisch gefundeerde wetenschap. Hierbij wordt zowel het wezen van de mens in ogenschouw genomen alsook het wezen van de beweging. Buytendijk noemt een zelfbeweging⁴¹ daarom ook wel een functie:

*'Een functie definiëren wij als een ondeelbaar geheel van veranderingen, dat zinnig betrokken is op iets, dat buiten deze veranderingen ligt.'*⁴²

Door de beweging als functie te zien, kan Buytendijk twee groepen bewegingen onderscheiden:

- De handelingen: Dit zijn spontane en reactieve uitingen, die betrokken zijn op een eindpunt of doel. Dit einddoel bepaalt hun betekenis. We denken hier bijvoorbeeld aan bewegingen die in verband met het beroep worden gedaan, zoals metselen. Maar ook alle bewegingen die we als sporten zien. Met het rondje hardlopen heeft de jogger een doel. Het zij ontspanning, afvallen, gezondheid of een ander doel. Ook de voetballer in het veld maakt bewegingen die als handeling worden gezien. Het gaat hierbij net als bij de jogger om zogenaamde bewegingshandelingen.⁴³ De bewegingen in (sub)bewegingspraktijken vallen hier ook onder. Tijdens de gymles gaat het voornamelijk om deze doelgerichte bewegingshandelingen.
- Uitdrukkingsbewegingen⁴⁴: Deze bewegingen zijn niet op een doel buiten ons gericht, maar hebben betekenis op zichzelf. We denken hierbij bijvoorbeeld aan de speelse handelingen of een juichbeweging.⁴⁵ Deze bewegingen zijn vooral bij hele jonge kinderen aanwezig. Maar ook als volwassene worden nog wel eens uitdrukkingsbewegingen in de vorm van bijvoorbeeld vreugdedansjes gedaan. In de gymlessen komen deze bewegingen ook naar voren. Vooral bij de lagere klassen. Bijvoorbeeld wanneer kinderen staan te springen van

³⁹ Buytendijk, 1971, p. 46.

⁴⁰ Merleau-Ponty, 2013, p. 188.

⁴¹ Vanaf hier zal ik de term 'bewegen/beweging' gebruiken als zijnde 'zelfbeweging/zelfbewegen'; vanaf hier beschouw ik bewegen als een intentionele verplaatsing van ruimte en tijd.

⁴² Buytendijk, 1971, p. 23.

⁴³ Tamboer & Steenbergen, 2000, p. 22.

⁴⁴ Buytendijk, 1971, p. 130.

⁴⁵ Gordijn, 1961, p. 52.

plezier. In deze eerste leerjaren van school wordt er nog veel gedaan met de uitdrukkingbewegingen. Leerlingen wordt op een speelse manier geleerd kennis te maken met hun lichamelijke. In de hogere klassen gaat het steeds meer om de doelgerichte bewegingshandelingen draaien. Dat het voornamelijk om de bewegingshandelingen gaat betekent niet dat uitdrukkingbewegingen geen waarde hebben. Ze hebben zin voor de specifieke leerling. De leerling drukt zich namelijk uit binnen de context. Hij ervaart de omgeving als subject en reageert erop. Dit kan door middel van taal, maar ook door middel van zijn lichamelijke.

In werkelijkheid is het onderscheid tussen handelingen en uitdrukkingbewegingen niet zo strikt te maken. In beide gevallen doet de mens iets door middel van zijn lichamelijke. Een beweging is daarom regelmatig een combinatie. Bijvoorbeeld als men al dansend het huis stofzuigt of als de voetballer een sierlijke passeerbeweging maakt om de tegenstander te passeren. In deze scriptie gaat het met name om de bewegingshandelingen die uitgevoerd worden binnen de context van de lessen l.o. Dit zijn de bewegingen die primair gericht zijn op een specifieke wijze van verplaatsen. Onder andere vanwege deze bewegingshandelingen is de (sub)bewegingspraktijk herkenbaar. We herkennen hockey aan de specifieke bewegingshandelingen van de spelers die in het spel naar voren komen vanuit het doel de bal in de goal van de tegenstander te krijgen.

Zeggen deze bewegingshandelingen iets over de waarde van deelname aan (sub)bewegingspraktijken? Ik ben van mening dat we nog iets missen om daadwerkelijk de relatie te kunnen leggen tussen bewegingshandelingen en de intrinsieke waarde van lichamelijke. Er is namelijk nog niets gezegd over de intentie waarmee de beweging wordt uitgevoerd. De 'missing link' zoek ik in de specifieke betekenisrelaties, in dit geval motorische betekenissen. Een fenomeen dat Merleau-Ponty in zijn werk introduceert, welke later door onder andere Buytendijk wordt overgenomen. In het laatste hoofdstuk van deel 2 zal ik deze term toelichten. Vervolgens zal ik laten zien dat lichamelijke en een persoonlijk zich bewegen van essentiële waarde zijn voor het menselijk bestaan. Ik zal tevens bespreken of dit persoonlijke zich bewegen een intrinsieke waarde, een goedheid, heeft.

Hoofdstuk 6: Betekenisrelaties en de waarde van lichamelijke

De kern van de existentiële fenomenologie van Merleau-Ponty vormt het idee dat de lichamelijke een fundamentele rol speelt in het begrijpen van de wereld en de interactie daarmee. Door een specifieke relatie met de objectieve wereld te ontwikkelen leert de mens een nieuwe betekenis kennen. Dit worden dan ook wel betekenisrelaties genoemd. De mens begrijpt de wereld na het ontwikkelen van deze relatie beter, het lichaam incorporeert nieuwe betekenissen die zijn wereld veranderen. Betekenisrelaties in (sub)bewegingspraktijken zijn motorische betekenisrelaties. Merleau-Ponty zegt hierover:

*'Het eigen lichaam is vooral een vermogen om iets te doen. Het is geen ik-denken, maar een ik kan. Dit is vooral een motorisch kunnen met een eigen vorm van intentionaliteit en een eigen voorthematische weten van de wereld en van het eigen lichaam. ... Bij vaardigheden is de beweging aangepast aan de situatie, hoe ingewikkeld de bewegingen ook zijn. De verwerving van nieuwe gewoonten of vaardigheden is daarom de motorische verwerving van betekenissen. Bij een nieuwe vaardigheid ontstaat er een nieuwe betekenis van de situatie op motorisch vlak.'*⁴⁶

⁴⁶ Merleau-Ponty, 2013, p. 20.

*'Ons lichaam als systeem van motorische- en waarnemingsvermogens is geen object voor een 'ik denk': het is een naar evenwicht zoekend geheel van geleefde betekenissen. Nu en dan vormt zich een nieuwe kern van betekenissen – dan worden onze oude bewegingen in een nieuw zintuiglijke eenheid opgenomen; dan stellen onze natuurlijke vermogens plotseling een rijkere betekenis samen, die tevoren slechts als vingerwijzing in ons perceptuele of praktische veld aanwezig was, die zich in onze ervaring slechts in de gedaante van een zeker gemis aankondigde en waarvan de opkomst plotseling ons evenwicht herstelt en onze blinde verwachting vervult.'*⁴⁷

Merleau-Ponty heeft het hier over bewegen in het algemeen. Middels een instrumentele handeling kan een motorische betekenis ontwikkeld worden. Je leert bijvoorbeeld metselen op de vakschool. Het is echter ook van toepassing op bewegingen in (sub)bewegingspraktijk. Daar ontplooiën de deelnemers motorische betekenisrelaties in het verwerven van vaardigheden. Hier komt de intentionaliteit van een deelnemer aan de praktijk duidelijk naar voren. Door zijn gerichtheid op de situatie is hij in staat een betekenisrelatie te ontwikkelen. De leerling is in de gymles bijvoorbeeld bezig met het onderdeel turnen. Hij neemt een minitrampoline en een turnkast waar. De opdracht van de docent is om door middel van de minitrampoline over de kast te springen. De leerling richt zich op de situatie. Hij neemt een aanloop en maakt een hurkwendsprong over de kast. Wanneer dit voor de leerling de eerste kennismaking is met de minitrampoline en de kast, dan heeft hij een nieuwe betekenisrelatie geïncorporeerd. Dit in tegenstelling tot zijn klasgenoot die niet over de kast heen komt. Deze leerling ziet misschien de betekenisrelaties wel, hij begrijpt wat de bedoeling is, hij is echter niet in staat de nieuwe relatie te ontplooiën. De eerste leerling heeft een nieuwe relatie met de wereld ontwikkeld. In de sprongen en eventueel lessen die volgen kan hij deze betekenisrelatie verfijnen, hij springt een perfecte arabier. Daarmee perfectioneert hij zijn beweging. Op een gegeven moment heeft hij de beweging zodanig geperfectioneerd, dat de sprong gaat vervelen. Hier zit geen uitdaging meer in. Wanneer deze leerling toch intentioneel gericht blijft, is het mogelijk dat hij nieuwe betekenissen gaat 'zien'. Hij ziet dat het mogelijk is om over de kast een losse salto te maken. Dit is een nieuwe betekenisrelatie die hij ontwikkelt. De jongere leerlingen zien deze relatie nog niet en missen de juiste vaardigheden hiervoor. Het missen van de vaardigheden heeft niet alleen betrekking op intentionaliteit en leeftijd. Iets kunnen wordt ook bepaald door aanwezige capaciteiten, aanleg en interesse. Enkele leerlingen hebben nu eenmaal niet de aanleg om een losse salto te springen. Leerlingen die motorisch minder uitgebreid zijn onderlegd zullen niet alle betekenisrelaties ontwikkelen welke hun vaardige klasgenoten wel ontplooid hebben.

Merleau-Ponty gaat in zijn theorie niet uitvoerig in op de uitwerking van motorische betekenisrelaties. Gordijn (1909-1998), een wijsgerig vakdidacticus uit het bewegingsonderwijs, werkt dit fenomeen wel uit in zijn theorie over het bewegingsonderwijs. Hij is hierbij sterk geïnspireerd door de existentiële fenomenologie. Daarbij maakt Gordijn ook gebruik van de bewegingsanalyse van Buytendijk. In Buytendijk's theorie over bewegen mist hij een belangrijk aspect, welke ook voor onze zoektocht naar de waarde van de gymlessen essentieel is: Het persoonlijk zich bewegen.⁴⁸ Dit geeft aan dat het bewegen voor een ieder bestaat uit het ontwikkelen van individuele betekenisrelaties met de omgeving. Zowel een individu als een specifieke omgeving zijn betrokken bij een beweging. De mens gaat zijn hele leven om met de objectieve wereld en ontwikkelt daardoor een steeds groter bewegingsrepertoire ten aanzien van het omgaan met deze wereld. Naarmate de ouderdom vordert neemt dit bewegingsrepertoire weer af, dit wordt met name veroorzaakt doordat het lichaam niet meer tot alles in staat is. Het is echter nog wel mogelijk om binnen de capaciteiten van het lichaam op oudere leeftijd nieuwe betekenisrelaties te ontwikkelen.

⁴⁷ Merleau-Ponty, 2013, p. 220.

⁴⁸ 'Onze kritiek vindt basis in het feit dat Buytendijk een algemene bewegingsleer geeft, zonder dat de situatieve en persoonlijke structuur als constituenten worden opgenomen.' Gordijn, 1958, p. 145.

Door een persoonlijk bewegingsrepertoire te ontwikkelen, maakt men zich de wereld eigen: Het wordt een persoonlijk ontworpen wereld. Zo verschilt de persoonlijke wereld van één individu van die van alle andere, omdat er andere betekenisrelaties gelegd worden met de objectieve wereld. Dat elke leerling een persoonlijk zich bewegen ontwikkelt zien we aan de manier van bewegen. We herkennen iemand aan zijn specifieke houding en/of bewegingen. Dit wordt niet alleen veroorzaakt door de ontwikkelde betekenisrelaties, de eigenschappen van het lichaam spelen ook een belangrijke rol. Mede door diversiteit in omvang en lengte van een lichaam zal ieders persoonlijk bewegen uniek zijn.

Wat kunnen we nu zeggen over de waarde van lichamelijkeheid? We hebben gezien dat ons lichaam de verbinding is met de wereld. Door middel van dit lichaam worden er betekenisrelaties ontwikkeld met de omgeving. Deze relaties helpen ons de wereld te begrijpen en ons erin thuis te voelen. De gymlessen zouden leerlingen kunnen helpen de mogelijkheden van hun lichamelijkeheid te ontdekken. Leerlingen leren waartoe hun lichaam in staat is en hoe hun lichaam functioneert in relatie met de objectieve wereld. Door middel van de verschillende bewegingen leren leerlingen nieuwe betekenisrelaties met hun omgeving te ontwikkelen. Men weet pas wat vering is en hoe de minitrampoline werkt door er gebruik van te maken, door dit daadwerkelijk aan den lijve te ervaren tijdens een turnles.

De waarde van de gymlessen zit daarmee onder andere in de ervaring van de lichamelijkeheid en de uitbreiding van het lichamelijke begrip van de wereld. Door deze lichamelijke grip ontstaat geestelijk begrip. We ervaren eerst lichamelijk hoe zwaartekracht werkt en we kunnen er vervolgens ook in theorie mee werken. Tijdens de theorievakken wordt er nauwelijks rekening gehouden met de lichamelijke verankering in de wereld. Vandaar de grote waarde van de gymnastieklessen, als tegenhanger van de theoretische vakken. Leerlingen leren in de lessen l.o. niet alleen de wereld van de bewegingen te begrijpen, maar ze leren ook zorgvuldig om te gaan met hun lichaam. Wanneer een lichaam ziek of gebrekkig is merken we pas dat we er niet optimaal gebruik van kunnen maken. Met een gebroken been zijn we beperkt, maar ook wanneer we last hebben van overgewicht. Het is daarom van belang om naast het ontwikkelen van lichamelijke capaciteiten, het bewustzijn van hun lichamelijkeheid en de zorg voor dit lichaam te vergroten. Zodat leerlingen bij het verlaten van de school hun lichamelijke capaciteiten zo veel mogelijk hebben ontwikkeld en daar in hun volwassen leven gebruik van kunnen blijven maken. Want ook dan blijft lichamelijkeheid van belang. Wie kent het advies van een dokter niet als hij zich wat down voelt: 'Ga lekker bewegen!'. Dit zou, volgens onderzoeken, beter helpen dan antidepressiva.

Dat lichamelijkeheid ook van belang is voor de geest, behandelt Spitzer in *'Digitale dementie: Hoe wij ons verstand kapotmaken'*.⁴⁹ Hij beschrijft hoe de jeugd steeds meer gaat leiden aan digitale dementie. Het gaat dan met name om geheugen-, aandachts- en concentratiestoornissen als gevolg van het gebruik van computers, smartphones en tablets. Leerlingen hoeven gegevens niet meer op te slaan in hun hersenen, ze kunnen het allemaal terug vinden op een apparaat wat altijd binnen handbereik is. Leren achter een computer werkt niet volgens Spitzer. Een kind leert zijn woorden Frans beter door al schrijvende te oefenen, dan door in een computerprogramma het juiste antwoord aan te klikken. Het lichamenlijk maken, door de vertalingen op te schrijven, helpt om de woorden op te slaan in de hersenen. De lichamelijkeheid is daarom niet alleen van belang bij de gymlessen, maar ook bij de theoretische vakken. De gymlessen, waarin aandacht is voor de lichamelijkeheid, verdient daarom zeker een plaats in het curriculum.

Wat zegt deze waarde van lichamelijkeheid en bewegen over de intrinsieke waarde van de gymlessen? We hebben in de inleiding gezien dat de intrinsieke waarde van iets de goedheid aangeeft. Het maakt de wereld op dat moment een stukje beter. Dit hebben we met de waarde van lichamelijkeheid hierboven al deels kunnen laten zien. Doordat een leerling een persoonlijk zich bewegen aanleert, weet hij zich te positioneren in de objectieve wereld. De wereld is voor deze leerling een beetje beter

⁴⁹ Spitzer, 2013.

geworden. Hij begrijpt de wereld en kan zich er daarom in thuis voelen. Dit is belangrijk voor zijn existentie, omdat dit een basis vormt voor zijn leven. Door de objectieve wereld steeds beter te begrijpen, ontplooit de mens zich op verschillende gebieden. Wanneer een kind tijdens de gymlessen zijn lichamelijke kennis heeft leren kennen en een persoonlijk bewegingsrepertoire heeft kunnen ontwikkelen, dan voelt hij zich op zijn gemak in de wereld en 'in zijn lichaam'. Dit kan bijvoorbeeld van waarde zijn wanneer iemand in zijn latere carrière regelmatig presentaties moet verzorgen. Doordat hij een persoonlijke houding en bewegingen heeft ontwikkeld, weet hij zichzelf tijdens de presentaties een houding te geven. Zijn armen bungelen niet hulpeloos langs zijn lichaam. Hij staat als een lichaam-subject te presenteren. Dit komt overtuigender over dan een persoon die inhoudelijk een goed verhaal houdt, maar zich te bewust is van zijn 'aparte lichaamsdelen' en zich er geen raad mee weet.

Hiermee is echter nog niet alles gezegd over de intrinsieke waarde van de lessen l.o. MacIntyre geeft in zijn definitie van een praktijk aan dat het er binnen de praktijk om gaat te excelleren in de vaardigheden die specifiek zijn voor de praktijk. Wanneer je deelneemt aan de bewegingspraktijk voetballen, zal het excelleren in de vaardigheden inhouden dat je bijvoorbeeld leert trappen en dribbelen met de bal. Heeft dit excelleren ook een andere waarde dan slechts die van het ontwikkelen van de lichamelijke kennis? Waarom gebruikt MacIntyre bijvoorbeeld niet 'ontwikkelen' in plaats van 'excelleren'? Gaat dit uitblinken in een activiteit verder dan betekenisrelaties ontwikkelen? Wat is het verband tussen dit excelleren en de intrinsieke waarde van de gymlessen? Dit zal ik in deel 3 van deze scriptie onderzoeken. Ik zal daarbij gebruik maken van de eudaimonistische theorie van Aristoteles.

Deel 3: De intrinsieke waarde van de gymlessen beschouwd vanuit het eudaimonisme

Kinderen en jongeren zijn bewegend en oefenend bezig hun wereld te verkennen en uit te breiden. Volwassenen doen dit ook nog, maar in een mindere mate. Het lichamelijk begrijpen van de wereld, waarvan duidelijk sprake is bij jonge kinderen, gaat langzaam over in deelname aan bewegingspraktijken bij jeugdigen en volwassenen. Wanneer het bewegen hierbij doel op zich is, gaat het voornamelijk om het excelleren in de vaardigheden die specifiek zijn voor die bewegingspraktijk. Men kan ook deelnemen aan bewegingspraktijken met de externe motieven, zoals gezondheidsbevordering, ontspanning of gezelligheid. Regelmatig gaat de deelname aan bewegingspraktijken echter gepaard met samengestelde motieven, de intrinsieke en extrinsieke doelen lopen hierbij door elkaar.

In de gymlessen maken de leerlingen door de leerjaren heen langzaam kennis met de bewegingspraktijken die de Nederlandse samenleving rijk is. Deze kennismaking vindt in een gestructureerde pedagogische setting plaats, waarbij het van belang is dat iedereen tot zijn recht komt. In dit deel van de scriptie wil ik onderzoeken hoe het excelleren in (sub)bewegingspraktijken gerelateerd is aan de intrinsieke waarde van de lessen l.o. Ik zal proberen te laten zien dat de intrinsieke waarde van deelname aan (sub)bewegingspraktijken is gelegen in de verwerking van een individu op motorisch vlak. De persoon kan zijn natuurlijke potentie in de praktijken ontplooiën. Dit kan hij bereiken door specifieke motorische betekenisrelaties te ontwikkelen; deze zijn slechts binnen deze (sub)bewegingspraktijken te verwezenlijken. Dit is geen algemeen geldend moreel principe, (sub)bewegingspraktijken kunnen echter een bijdrage leveren aan een florerend individueel leven.

Hoofdstuk 7: De intrinsieke waarde is verbonden met de praktijk

Aan de hand van een vergelijking tussen het lidmaatschap van een samenleving en de deelname aan praktijken wil ik in dit hoofdstuk laten zien dat de intrinsieke waarde van deelname aan (sub)bewegingspraktijken niet op zichzelf staat, maar onlosmakelijk verbonden is met een specifieke praktijk. Volgens MacIntyre zijn praktijken een soort leerschool voor de deugden die van belang zijn voor het leven in de samenleving. Binnen een praktijk leert men bijvoorbeeld zijn emoties beheersen, affecties zoals winst en verlies. Deze deugd van het beheersen van emoties kan ook waarde hebben buiten de specifieke praktijk. De beheersing zegt dus niets over de intrinsieke waarde, welke juist niet afzonderlijk van de praktijk beschouwd kan worden. De intrinsieke waarde van deelname aan (sub)bewegingspraktijken moeten we dus niet primair in algemene deugden zoeken, maar in iets specifiek intern goeds of een karakteristieke deugd die een specifieke (sub)bewegingspraktijk kenmerkt.

'De mens is een sociaal dier, een zoon politikon.' Dit is een bekende uitspraak van Aristoteles, waarbij hij bedoelde te zeggen dat een mens niet alleen leeft, maar in een samenleving. Deze samenleving is voor een belangrijk deel maatgevend voor de wijze waarop een lid van die samenleving leeft. De gemeenschap 'bepaalt' wat goed is en wat niet. Bepalen wil hierbij niet zeggen dat er een democratisch besluit wordt genomen over de normen en waarden die op dat moment van kracht zouden zijn, maar dat er een cultureel bepaald patroon is. Hiermee bedoel ik aan te duiden dat de geldende normen en waarden niet universeel zijn, maar zijn ingebed in een samenleving die onderhevig is aan veranderingen en waarbij de geschiedenis een toonaangevende rol speelt. In de Oudheid was het publieke leven gericht op de polis. De deugden die men toen nastreefde waren bevorderend voor een bloeiend leven in deze gemeenschap. Dapperheid werd bijvoorbeeld als een deugd gezien.⁵⁰ Men moest moedig zijn in de strijd om de polis te verdedigen. Vandaag de dag hecht

⁵⁰ Dit was de reden dat lichamelijke oefening in de tijd van Aristoteles een onderdeel was van de opvoeding. Het oefenen van het lichaam was toen een middel tot dapperheid. Bewegen vanuit intrinsieke motieven werd

men veel minder waarde aan deze deugd. Lange tijd is de Christelijke moraal van grote invloed geweest op de Westerse samenleving. Het goede leven was een leven volgens de tien geboden. Door naar deze regels te leven, zou men, als beloning, na de dood in de hemel komen. Ook hier wordt vandaag de dag niet meer door iedereen waarde aan gehecht. Wat goed en fout is verandert in de loop van de geschiedenis. En de deugden die daarbij horen veranderen mee. Er is sinds de Verlichting meer pluraliteit gekomen in de normen en waarden die men hanteert in het kader van een goed leven. De mens moest zelf nadenken en beslissen wat hij goed en fout vond. Het recht om dit in vrijheid te bepalen stond boven goedheid in algemene zin. Deze liberale visie lijkt veel voordelen te hebben. Men is niet zoals in de Oudheid strikt gebonden aan het leven in een kleine, levensbepalende samenleving. De mens mag zijn leven naar eigen smaak inrichten. Dit resulteert in een grote verscheidenheid aan invullingen van het leven. De individuele invulling wordt niet meer van bovenaf opgelegd, maar wordt door ieder individu zelf bepaald. Dit verrijkt de samenleving met een veelheid aan verschillende levensstijlen.

Is het mogelijk om de intrinsieke waarde van een deelname aan een bewegingspraktijk op deze liberale visie te stoelen? In eerste instantie lijkt dit geen probleem. Wanneer een individu ervoor kiest om het deelnemen aan (sub)bewegingspraktijken een belangrijke rol in zijn leven te laten spelen, dan kan dit een intrinsieke waarde voor hem vormen. Deze persoon ziet het deelnemen dan als een levensdoel, of één van de levensdoelen, welke goed voor hem is. Dit levensdoel is puur egocentrisch; het gaat die persoon om zijn deelname aan de bewegingspraktijken. Een bewegingspraktijk is echter, zoals ik in inleiding heb laten zien, een sociale activiteit die gestoeld is op een standaard aan regels en normen. Deze praktijk is niet mogelijk wanneer iedere deelnemer aan de praktijk zijn individuele normen en waarden hanteert. In een extreem voorbeeld kan het dan mogelijk zijn dat iemand voor zichzelf bepaalt dat hij, als spits bij voetbal, de bal met zijn handen mag pakken en in het doel van de tegenstander mag werpen. Wanneer iedere deelnemer aan een praktijk zijn eigen regels stelt, is een voetbalspel bijvoorbeeld niet mogelijk. Met dit voorbeeld wil ik laten zien dat het onmogelijk is deel te nemen aan een praktijk waarbinnen ieder individu zijn eigen regels hanteert. Op dat moment is het ook geen praktijk meer zoals MacIntyre het bedoeld heeft, een coöperatieve activiteit. Het is niet meer herkenbaar aan een standaard van gedeelde regels en voorschriften die voorwaardelijk zijn voor het realiseren van de praktijk en de samenwerking daarin tussen de deelnemers.

MacIntyre geeft aan dat een mens is ingebed in een samenleving met een geschiedenis. Normen en waarden komen uitsluitend tot stand in een gemeenschap, evenals een oordeel over wat een goed leven is. Dit oordeel is geen universeel geldende waarheid, maar aan verandering onderhevig. Deze communitaristische basis maakt een samenleving mogelijk, omdat alle individuen door de gemeenschappelijke doelen bij elkaar gehouden worden. In een dergelijke samenleving is het goede in een mensenleven te bepalen aan de hand van de geldende norm daarover. Daarom zullen verschillende gemeenschappen over de wereld verschillende normen en waarden hanteren en verschillende levensdoelen nastreven. Een vrouw in een streng Islamitische gemeenschap heeft als doel voor het leven een goede vrouw en moeder te zijn. Een vrouw in een Westerse samenleving heeft wellicht als levensdoel carrière te maken. In de Nederlandse samenleving zou men kunnen zeggen dat de Westerse vrouw geslaagd is in haar leven, terwijl een Turkse samenleving dit leven veroordeelt. Het is daarom van essentieel belang dat een waardering van goed of fout altijd binnen de context gegeven wordt, waar deelnemers zich conformeren aan de heersende normen en waarden.

Hier wil ik deelname aan de bovengenoemde verschillende gemeenschappen doortrekken naar deelname aan bewegingspraktijken. Een bewegingspraktijk kan gezien worden als een miniatuursamenleving. Er geldt een vaste standaard waarbinnen iedereen handelt, overeenkomstig de geldende normen en waarden. Deze standaard lijkt universeel, omdat voetbal over de hele wereld

niet gedaan, behalve door de jonge kinderen tijdens het spelen. Aristoteles. *Politica*, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door J.M. Bremer en T.Kessels. Groningen: Historische Uitgeverij, 2012, p. 322.

op dezelfde manier gespeeld wordt, zowel door mannen, vrouwen, kinderen, volwassenen, donkere en blanke mensen. Dit maakt mondiale wedstrijden mogelijk. De normen en deugden van een bewegingspraktijk zijn daarmee universeel ten aanzien van het mens-zijn als zodanig. Dit is de reden dat sport een emanciperende werking heeft. Dit maakt dat de lessen l.o. de bijdrage aan sociale ontwikkeling als belangrijke extrinsieke waarde heeft. De standaard blijft echter wel onderhevig aan veranderingen in de loop van de geschiedenis. De buitenspelregel in het voetbal is bijvoorbeeld meerdere malen aangepast.

Net zoals handelingen binnen een bepaalde samenleving beoordeeld worden naar de normen en waarden van die samenleving, moeten de handelingen in een bewegingspraktijk binnen de context van de praktijk beoordeeld worden. Als we het over deelname aan bewegingspraktijken hebben, moeten we bewegingen in deze praktijken op waarde schatten binnen hun context. Rawls beschreef dit in *Two Concepts of Rules*.⁵¹ Hij hanteert ook het fenomeen 'praktijk' en geeft aan dat een specifieke beweging in een praktijk uitsluitend beoordeeld kan worden in relatie tot de praktijkregels.

*'In a practice there are rules setting up offices, specifying certain forms of action appropriate to various offices, establishing penalties for the breach of rules, and so on. We may think of the rules of a practice as defining offices, moves, and offenses. Now what is meant by saying that the practice is logically prior to particular cases is this: given any rule which specifies a form of action (a move), a particular action would be taken as falling under this rule given that there is the practice would not be described as that sort of action unless there was the practice.'*⁵²

Hij pleit er daarom voor dat handelingen in een praktijk beoordeeld moeten worden binnen diezelfde praktijk. Rawls geeft aan dat een stuk hout en een kussen buiten de praktijk van het softbal geen waarde hebben. Binnen het spel fungeren ze als knuppel en honk.⁵³ De handeling moet volgens hem beoordeeld worden aan de hand van de regels die de praktijk mogelijk maken, ofwel constitutieve regels en niet aan de hand van de zogenaamde 'summary rules'. Dit zijn algemene regels die op grond van ervaring tot stand zijn gekomen. Dit kunnen strategische regels zijn. Bijvoorbeeld de tactische regel dat je in een softbalspel altijd moet proberen de voorste looper uit te maken. De intrinsieke waarde van deelname aan een bewegingspraktijk moet daarom ook beschouwd worden binnen de context van die bewegingspraktijk.

Voor de intrinsieke waarde van gymlessen zoeken wij de goedheid van deelname aan (sub)bewegingspraktijken. Natuurlijk is er een relatie tussen de algemene deugden die in een bewegingspraktijk naar voren komen en een ethiek in algemene zin. Zo is rechtvaardigheid een algemene norm die zowel in een samenleving als binnen een bewegingspraktijk waarde heeft. Rechtvaardigheid is echter niet intrinsiek verbonden met een bewegingspraktijk. Wij zijn in deze scriptie op zoek naar een goedheid die karakteristiek is voor een specifieke activiteit, te weten deelname aan de lessen l.o. Daarmee maken we een onderscheid tussen de axiologische, brede vraag naar het goede leven voor mensen en de specifieke vraag naar universele normen en deugden. In de inleiding is, met behulp van de theorie van Korsgaard, gesteld dat we niet op zoek zijn naar een morele goedheid in het algemeen. We zoeken naar een algemene waardeleer, axiologie. We beogen in onze zoektocht de goedheid van de activiteit, de deelname aan (sub)bewegingspraktijken. Dit zou een bijdrage leveren aan het goede leven in brede zin. Korsgaard maakt dus een onderscheid tussen

⁵¹ Rawls, J. *Two Concepts of Rules*. The Philosophical Review 64: 3-32, 1955.

⁵² Rawls, 1955, p. 25.

⁵³ 'Outside the stage-setting of the game, it is certainly possible to throw a ball, run, or swing a peculiarly shaped piece of wood. But it is impossible to steal base, or strike out, or draw a walk, or make an error, or balk.' Schapiro, T. *Three Conceptions of Action in Moral Theory*. Oxford, Blackwell Publishers, 2011, p. 101.

een algemene waardeleer en een zogenaamde plichtenleer. Bij de Grieken in de Oudheid kwam dit min of meer op hetzelfde neer.

Volgens Korsgaard zal de intrinsieke waarde van een praktijk het leven van de individuele deelnemer verbeteren en zal daarom liggen in een brede ethiek van het goede leven voor een individu. Ik zal in het volgende hoofdstuk met behulp van de deugdenethiek van Aristoteles proberen aan te tonen dat deelname aan een bewegingspraktijk kan bijdragen aan een bloeiend leven. Een leven dat goed is voor het individu dat het leidt.

Hoofdstuk 8: Deelname aan (sub)bewegingspraktijken sluit aan bij een bloeiend leven

Aristoteles (384 vChr. – 322 vChr.) was een allround filosoof. Hij had een bovenmatige drang naar kennis en het achterhalen van de waarheid. Hiertoe observeerde hij de fenomenen in de natuur en beschreef deze uitvoerig in zijn werken. Hij was daarmee een empiricistisch ingestelde denker. Zelfs binnen de filosofie, welke in de Oudheid een grote rol had in de wetenschap op zich. Aristoteles' filosofie en ethiek waren praktischer en empirischer dan die van Plato. Plato zag het levensdoel van de mens in het aanschouwen van de Ideeën. Dit was zijn antwoord op de vraag hoe een mens moest leven. Andere antwoorden kwamen van onder andere de Stoïcijnen en Epicuristen.⁵⁴ Ook Aristoteles gaf met zijn deugdenethiek antwoord op deze vraag. Deze ethiek beschreef hij uitvoerig in zijn *Ethica Nicomachea*.⁵⁵ Aristoteles was de eerste filosoof die een ethiek ontwierp met zelfvervulling als doel. Volgens hem was de zin van het leven jezelf maximaal te verwerklijken. In elk mensenleven staat een doel centraal, waar alles wat hij doet om draait. Alle menselijke handelingen zijn gericht op dit doel. Wat is dit doel? Onze handelingen kennen namelijk verschillende doelen. Je werkt om geld te verdienen. Je studeert er misschien naast om uiteindelijk promotie te kunnen maken. Je wandelt in het weekend ter ontspanning. Volgens Aristoteles zijn er inderdaad vele verschillende doelen. Het ene doel is echter onderschikt aan het andere. Als je aan het studeren bent, kan dit als doel hebben promotie te maken. De promotie wil je weer maken met het oog op een hoger gelegen doel: een baan met meer uitdaging. Hoe hoger de doelen, hoe omvattender, minder specifiek, deze worden. Het hoogste doel is het doel waarvoor je leeft. Dit hoogste doel moet wel bestaan, want, zegt Aristoteles:

*'...anders zou de menselijke activiteit zich uitputten in een eindeloze reeks, of waaier van doeleinden.'*⁵⁶

Het hoogste doel is een reden voor het nastreven van alle lagere doelen. De reden waarom wij onszelf ontplooien is volgens de wijsgeer gelegen in het feit dat wij daarmee ons/het hoogste doel menen te bereiken. Er zit volgens Aristoteles dan ook een zin in deze zelfontplooiing. Deze zin ligt aan het eind van het leven. Het is niet ons doel om uiteindelijk zo ontwikkeld mogelijk de dood tegemoet te zien. De zin van de zelfontplooiing ligt in het gegeven dat het ons eudaimonia, geluk, oplevert. Dit geluk is volgens Aristoteles het hoogste doel in een mensenleven en wordt daarom ook omwille van zichzelf gewaardeerd. Een individu zou er alles aan doen om gelukkig te zijn.

De grote vraag is: Wat is dit geluk? Vele antwoorden zijn hier op mogelijk. De een ziet geluk in het winnen van een loterij, de ander ziet het als lot van het leven, weer een ander ziet het als plezier in de dingen die men doet. Volgens Aristoteles is het geluk eudaimonia: een bloeiend leven. Iets wat

⁵⁴ De Epicuristen zagen genot als hoogste goed in het leven. De mens streeft naar lust en vermijdt daarbij onlust. De Stoïcijnen stelde volmaakte redelijkheid als hoogste levensdoel. Deze redelijkheid zou de hartstochten uitroeien en los staan van de uiterlijke omstandigheden.

⁵⁵ Aristoteles. *Ethica*, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door C. Pannier en J. Verhaeghe. Groningen: Historische Uitgeverij, 1999.

⁵⁶ Aristoteles, 1999, p. 14.

intrinsiek goed is en niet omwille van iets anders. Met een bloeiend leven bedoelt hij dat we de capaciteiten van de menselijke natuur optimaal effectueren en zoveel mogelijk perfectioneren. De menselijke natuur moet zich zoveel mogelijk ontplooiën. Wanneer dit het geval is ontstaat een bloeiend leven dat gepaard gaat met geluk. Het goede leven is een leven dat 'gelukt' is.⁵⁷

Wanneer is een mensenleven nu gelukt? Hier moet een maatstaaf voor zijn. We zeggen ook niet van een half ingevallen cake dat hij gelukt is. Aristoteles geeft hier uitvoerig antwoord op. Hét kenmerk van de mens is het feit dat het een rede heeft. Deze rede zou zich bevinden in de ziel. In zijn werken komen een irrationeel en een rationeel deel van de ziel aan de orde. Het irrationele deel van de ziel bevat twee elementen. Het eerste element hebben alle levende wezens gemeenschappelijk. Het is het verklarende principe van voeding en groei.⁵⁸ Dit voedende element laten we buiten beschouwing, omdat het geen aandeel heeft in de 'gelukt' menselijk leven. Alle levende wezens bezitten het immers. Het irrationele deel van de ziel bevat echter nog een ander element, het begerende element.⁵⁹ Dit element is irrationeel, maar is verwant aan de rede. Het verzet zich tegen de rede en gaat er tegenin. Bij een beheerst persoon gehoorzaamt dit begerende element van het irrationele deel van de ziel aan de rede, het kan zich laten overtuigen door de rede. Dit is bijvoorbeeld goed waarneembaar wanneer iemand gewaarschuwd of terecht gewezen wordt en hier gehoor aan geeft.

Naast het irrationele deel van de ziel onderscheidt Aristoteles ook een rationele deel. Wanneer we er vanuit gaan dat het begerende element gedeeltelijk ook rede bezit, dan onderscheiden we twee elementen in het rationele deel van de ziel: Één element welke de eigenlijke rede bezit en één element dat ernaar luistert. Het element welke de rede bezit wordt het actieve element van het rationele deel van de ziel genoemd. Het begerende element van de ziel is passief. Bij het realiseren van een bloeiend leven staat de activiteit van het actieve element van het rationele deel van de ziel centraal. Dit deel moet goed functioneren. Zoals Aristoteles het zegt, moet een mes goed kunnen snijden en een ciderspeler goed kunnen ciderspelen. En een mens moet goed kunnen 'mensen'. 'Goed mensen' houdt in dat iemand het actieve deel van zijn ziel optimaal verwerkelijkt. Dit levert eudaimonia op. Eudaimonia is:

*'... de activiteit van de ziel overeenkomstig haar voortreffelijkheid; en als er meerdere vormen van voortreffelijk zijn, in de activiteit die overeenstemt met de beste en meest volkomen voortreffelijkheid.'*⁶⁰

Dit optimaal functioneren van het actieve element van het rationele deel van de ziel is volgens Aristoteles een deugd (Grieks: arête). Wanneer een individu deugd, dan houdt dat in dat hij optimaal functioneert. Het streven naar optimaal functioneren neemt een mensenleven in beslag. En zelfs dan lukt het niet iedereen. Echter wanneer een mens geleidelijk lukt/perfectioneert, gaat hij of zij al bloeien. Hiermee bereikt hij geluk. Kinderen kunnen daarom nog niet gelukkig zijn. Ze kunnen wel een plezierig en onbekommerd leven hebben. Dit is echter wat anders dan geluk. Dat ontstaat uiteindelijk wanneer men zich ontplooit. Een kind heeft zich nog te weinig ontwikkeld. Het spreekwoord: 'Één zwaluw maakt nog geen zomer.' is hier dan ook deels van toepassing. Bij een kleine ontplooiing ontstaat niet meteen geluk. Dit ontstaat pas wanneer men een groot deel van zijn leven geperfectioneerd heeft. Lukken heeft betrekking op de hele levensloop en de samenhang van de activiteiten met elkaar.

Is deze theorie van Aristoteles nog wel van deze tijd? Wie heeft het tegenwoordig nog over een rationeel en irrationeel deel van de ziel? Streven mensen daadwerkelijk het ontplooiën van hun

⁵⁷ Heij, 2006.

⁵⁸ Aristoteles, 1999, I.13: 1102 a 30, p. 47.

⁵⁹ Het doet er in het verband van deze scriptie niet toe of de elementen van de ziel losse onderdelen zijn of dat ze alleen in definitie te onderscheiden zijn en in werkelijkheid niet.

⁶⁰ Aristoteles, 1999, I.6: 1098 a 15, p. 36.

natuurlijke potentie na. Of gaat het vandaag de dag vooral om een leven met zoveel mogelijk genot? Ik ben van mening dat de eudaimonistische theorie juist bruikbaar is in de moderne tijd. We zouden deze dan ook moeten toepassen in de maatschappij van tegenwoordig. Zoals MacIntyre betoogt in zijn werk en zoals we in hoofdstuk 7 al beschreven zijn de waarden en normen in een samenleving onderhevig aan veranderingen en worden ze causaal bepaald door de geschiedenis van een dergelijke samenleving. Dit zien wij ook bij het Aristotelische principe. De deugden die in de tijd van Aristoteles hoog werden aangeschreven zijn in onze tijd minder van belang en vice versa. Dapperheid bijvoorbeeld is tegenwoordig minder van belang en in de tijd van de polis werd er minder waarde gehecht aan naastenliefde. De termen 'rationele' en 'irrationele' delen van de ziel gebruiken wij nu ook niet meer. De basis van de eudaimonistische theorie, de ontplooiing van de menselijke natuur, blijft echter wel van belang voor het menselijke bestaan. Wat de waarde van specifiek menselijke ontwikkelingen precies is verschilt per samenleving en tijdvak. Dat een mens zich dient te ontplooiën blijft evident en zit in zijn natuur opgesloten. Dit maakt het voortbestaan van de mensheid mogelijk. Wanneer we allemaal op onze stoel blijven zitten om af te wachten wat het leven brengt, zal de mens binnen de kortste keren uitsterven. Dat de ontplooiing van de mens in zijn natuur zit, zien we vooral bij de allerjongsten. Direct nadat zij ter wereld zijn gekomen begint de ontwikkeling. Deze wordt niet opgelegd door de ouders. Baby's gebruiken alle zintuigen, handen en mond om de wereld te ontdekken. Dit zit in de menselijke natuur.

Ook in deel 2 van deze scriptie hebben we kunnen zien dat de ontplooiing van de menselijke natuur zeker nog van deze tijd is. In dat deel heb ik laten zien dat de lichamelijke van de mens een essentieel onderdeel vormt van zijn existentie in de wereld. Deze lichamelijke moet echter wel ontwikkeld en onderhouden worden. Het individu beschikt daarmee over capaciteiten die weliswaar in onze menselijke natuur aanwezig zijn, maar geperfectioneerd dienen te worden. Het bewegen in de (sub) bewegingspraktijken kan daarbij een goed middel vormen. Vooral in de bewegingsarmoedige maatschappij van tegenwoordig. Mensen worden in het dagelijks leven veel minder uitgedaagd om hun lichamelijke te gebruiken in vergelijking met een eeuw geleden. Onder andere door de opkomst van de vele machines en apparaten worden handelingen regelmatig beperkt tot niet meer dan een druk op de knop. Onze lichamelijke wordt daardoor minder ontwikkeld. De gymlessen helpen dit 'gat' op te vullen. Daar leren kinderen en jongvolwassenen hun lichamelijke tot bloei te brengen en worden ze geïntroduceerd in (sub)bewegingspraktijken. Dit heeft tot doel dat jongeren na hun schoolcarrière hun lichamelijke voor een groot deel hebben ontplooid. Hiervan profiteren zij de rest van hun leven. Een subdoel in de gymlessen is jongeren te stimuleren zich tijdens en na hun schoolcarrière aan te sluiten bij de sportverenigingen teneinde hun lichamelijke capaciteiten verder te ontwikkelen en/of te onderhouden.

Wordt middels het ontplooiën van lichamelijke uitsluitend zelfverwerkelijking op lange termijn bereikt en worden daarmee geen effecten op korte termijn teweeg gebracht? Waarom zou een leerling zich in het zweet willen werken met een levensdoel dat pas op latere leeftijd tot voltooiing komt, als hij of zij op korte termijn ook kan genieten van een computerspelletje?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal ik allereerst laten zien dat niet al het plezier gelijk in waarde is. Csikszentmihalyi maakt in zijn werk *'Flow: Psychologie van de optimale ervaring'* een onderscheid tussen sensorisch en attitudeel plezier.⁶¹ Het sensorische ofwel passieve plezier zal ik kortweg als 'genot' aanduiden. Dit houdt in dat iets prettig is en een aangenaam gevoel geeft. Je hebt genoten van een toneelstuk, een film of een lekker ijsje. Het is iets wat van buitenaf komt, wat je begeerten en strevingen bevredigt. Genieten in de zin van ontvangen of krijgen. Genot heeft slechts extrinsieke waarde, het is niet intrinsiek met een handeling verbonden. Het attitudele plezier zal ik 'plezier' noemen, wat een aangenaam gevoel inhoudt. Het gaat hierbij om actief plezier. Het eist een gerichtheid op de handeling en wordt gekenmerkt door een voorwaartse beweging. Het is het gevoel iets te hebben ontdekt of een prestatie te hebben geleverd. Het plezier komt daarom

⁶¹ Csikszentmihalyi, M. *Flow: Psychologie van de optimale ervaring*, vertaling H. Moerdijk. Amsterdam: Boom, 1999.

van binnenuit. Genot is een prettig gevoel waar we geen geestelijke energie in hoeven te stoppen, terwijl bij plezier aandacht vereist is. Een hele strikte scheiding tussen deze twee vormen is niet altijd te maken. Ze gaan vaak met elkaar gepaard, maar zijn niet aan elkaar gerelateerd. Onze aandacht gaat in de context van deze scriptie uit naar plezier.

Aristoteles heeft plezier geïntegreerd in zijn theorie van eudaimonia en daarmee intrinsieke waarde gegeven. Daarbij heeft hij het echter niet als ultiem doel voorop gesteld. Aristoteles zag plezier als bijkomend verschijnsel.

*'Plezier vervolmaakt een activiteit niet als de dispositie die immanent is aan het vermogen dat doet, maar als doel dat er nog bij komt – zoals zich bij de bloei der jaren nog schoonheid voegt.'*⁶²

Wanneer we een handeling uitvoeren die tot doel heeft onszelf te perfectioneren, gaat dit volgens Aristoteles gepaard met plezier. Het plezier maakt de activiteit compleet door haar te stimuleren en intensiveren. Wanneer een handeling plezier oplevert, blijven we gemotiveerd of worden we zelfs meer gemotiveerd. De leerling die de salto aan het leren is, zal gemotiveerder zijn als hij de bewegingshandeling leuk vindt. En de salto is pas leuk voor deze leerling als deze lukt of bijna lukt. Hiermee zien we dat een activiteit die de ontplooiing/het lukken van een leerling stimuleert, op korte termijn plezier oplevert en op lange termijn geluk. Dit plezier brengt een blijvende motivatie om door te gaan teweeg. Plezier in de activiteit bij leerlingen is een middel om te meten of een leerling zichzelf ontplooit. Een activiteit welke plezier oplevert sluit aan bij de capaciteiten van de persoon. Het ligt in het midden tussen verveling en frustratie, de activiteit is niet te makkelijk en niet te moeilijk. In de plezierige activiteit van de salto ontplooit de leerling zijn lichamelijkheid. We zouden het plezier daarom als een controle kunnen zien. Een middel om na te gaan of een leerling zich ontplooit.

Csikszentmihalyi heeft deze Aristotelische visie in een modern jasje gegoten. Hij stelde zichzelf de vraag wat een mens zou moeten nastreven in zijn leven. Volgens hem dient een mens actief plezier na te streven. Passief plezier, genot, is slechts kortstondig en op lange termijn zelfs mild depressief.⁶³ Alcohol geeft voor het moment zelf een plezierige gevoel, op de lange termijn ontstaat echter een kater of zelfs een verslaving. Bij actief plezier heeft de agent plezier in wat hij doet. Het gaat om plezier waar moeite voor gedaan moet worden. Het ontstaat wanneer iemand iets wil bereiken wat moeilijk is: de taak vergt het uiterste van lichaam en/of geest. De activiteit waar plezier bij ontstaat noemt Csikszentmihalyi 'flow': De toestand waarin mensen dermate betrokken zijn bij een activiteit dat ze alles om zich heen vergeten. Wie kent niet een schilder die uiterst geconcentreerd een rechte lijn wil trekken en niet hoort dat je hem koffie aan biedt? De ervaring van flow is zo prettig dat mensen dit vaker willen ervaren: Lekker in een flow zitten, dat voelt goed. Het geeft een aangenaam gevoel als je iets gepresteerd hebt. Mensen zijn volgens Csikszentmihalyi op zoek naar een goed gevoel over hun leven. Niet naar hedonistische zaken zoals een goed figuur of een dikke bankrekening. Dit levert alleen genot op. Om het leven te verbeteren moet een agent niet streven naar externe middelen, maar (meer) kwaliteit leggen in zijn ervaringen.⁶⁴ Het deelnemen aan bewegingspraktijken zou kunnen leiden tot een flowervaring. Wanneer een persoon deelneemt aan een bewegingspraktijk en excelleert in een specifieke vaardigheid, zal hij flow ervaren. Het slaan bij softbal levert iemand plezier op omdat het een handeling is waar hij zich voor moet inspannen.

Csikszentmihalyi is voor zijn theorie van flow geïnspireerd door eudaimonisme van Aristoteles. Het volgt de theorie echter maar gedeeltelijk. Het nadeel van deze psychologische theorie van flow is dat het een leeg levensdoel is. Met leeg bedoel ik dat deze ervaringen van flow niet bijdragen aan

⁶² Aristoteles, 1999, X.4: 1174 b 30, p. 315.

⁶³ Kupperman, J.J. *Six Myths about the Good Life: Thinking about What Has Value*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006, p. 6.

⁶⁴ Csikszentmihalyi, 1999, p. 69.

een hoger doel. Elke flowervaring wordt slechts nagestreefd omwille van het goede gevoel wat het oplevert, omwille van zichzelf. Het is een serieel georganiseerd levensdoel: De ene flowervaring volgt op de andere. De handelingen zijn niet gericht op een hoger doel zoals bij Aristoteles. Zowel bij Csikzentmihalyi als bij Aristoteles is het de bedoeling dat mensen streven naar een optimale handeling. Aristoteles streeft daarbij echter het hoogste doel, eudaimonia, na. Dit geeft richting aan het leven. Bij de theorie van flow ontstaat er een waaier van handelingen die flow opleveren, maar verder niets met elkaar te maken hebben.

In deel 2 heb ik geprobeerd te laten zien dat lichamelijke belangrijk is voor de menselijke existentie. We staan namelijk lichamen in de wereld. Om deze wereld te begrijpen en ons erin te bewegen (zowel letterlijk als figuurlijk) hebben we ons lichaam nodig. Het is daarom belangrijk dat kinderen leren hun lichamelijke te ontplooien. In dit deel heb ik tot nu toe geprobeerd te laten zien dat deelname aan een bewegingspraktijk kan bijdragen aan een bloeiend leven. Deelname aan een praktijk met het doel te excelleren in de specifieke vaardigheden kan bijdragen aan het hoogste levensdoel van de mens: Eudaimonia. Dit is volgens Aristoteles het goede leven. De intrinsieke waarde, de goedheid, van deelnemen aan een bewegingspraktijk ligt dan ook in de verwerking van een persoon.

Echter niet iedereen zal plezier ervaren in de gymlessen en in de bewegingspraktijken. Sommige leerlingen komen met buikpijn naar de gymlessen en zullen hun sportschoenen na hun schoolcarrière zo snel mogelijk achter in de kast gooien. In het laatste hoofdstuk van deze scriptie zal ik hier dieper op ingaan. Waarom is het echter toch belangrijk dat leerlingen hun lichamelijke ontplooien, ook al beleven ze daar geen plezier aan?

Hoofdstuk 9: Persoonlijke (intrinsieke) waarde

De eudaimonistische theorie van Aristoteles geeft aan dat de mens als levensdoel heeft te floreren, zijn natuurlijke capaciteiten te ontwikkelen. Volgens MacIntyre is dit floreren mogelijk binnen een praktijk. MacIntyre ziet in de deelname aan praktijken een narratief dat het leven als geheel bij elkaar houdt. Daarnaast zijn praktijken een onderdeel van de gemeenschappelijke traditie in een samenleving. Praktijken zijn op zichzelf naar binnen gekeerde, geïsoleerde gehelen. Daarom zijn de respectievelijk individuele en maatschappelijke inbedding essentieel. Hierdoor kan de deelname aan praktijken van intrinsieke waarde zijn voor een persoon. In een praktijk, zegt MacIntyre...

*'...human powers to achieve excellence, and human conception of the ends and goods involved, are systematically extended.'*⁶⁵

Door een praktijk kunnen we bereiken wat onmogelijk is middels individuele handelingen. We zullen nooit excelleren in voetbal buiten de praktijk van het voetbal. Het blijft dan slechts bij trappen tegen een bal. Het is onmogelijk om alleen een één-twee combinatie te maken. Deze en andere vaardigheden worden alleen binnen de praktijk van het voetbalspel uitgevoerd.

De Oudheid was een hele kleine, overzichtelijke samenleving. Individuen in de polis leefden een leven dat veel overeenkomsten had met de andere inwoners van de polis. Er was slechts een klein aantal praktijken waarin men zich kon ontplooien. Elk persoon probeerde zijn natuurlijke potentie te ontwikkelen binnen deze polis, binnen de beperkte praktijken die de polis rijk was. De Christelijke samenleving bijvoorbeeld was tevens zeer overzichtelijk. Iedereen ging op zondag naar de kerk. Je was een uitzondering wanneer je iets anders deed op die dag. De moderne samenleving is veel complexer. Door de verschillende religies en overtuigingen is er grote pluraliteit in na te streven doelen. Daarnaast zijn er door de ontwikkelingen veel meer praktijken ontstaan waarin men zich kan ontplooien. Er zijn zodanig veel praktijken waarin je kunt floreren dat je een keuze moet maken. De

⁶⁵ MacIntyre, 1981, p. 175.

Duits-Amerikaanse filosoof Borgmann is gespecialiseerd in de filosofie van technologie. In zijn werk *Technology and the Character of Contemporary Life: A Philosophical Inquiry* beschrijft hij de invloed van technologie op de sociale context. Welke invloed heeft technologie op de praktijken en het excelleren erin? Borgmann haalt in zijn artikel Sheehan aan. Deze Amerikaanse fysicus geniet bekendheid vanwege zijn verschillende publicaties, waarin hardlopen centraal staat. In zijn *Running and Being: The Total Experience* schrijft Sheehan over de deelname aan praktijken. Volgens hem is het niet mogelijk om in elke praktijk te floreren. Hij zegt:

*'I may have difficulty comprehending the grasp that music has on its enthusiasts, but I see that as a deficiency in myself, not the music lovers. When a musician tells me Beethoven's Opus 132 is not simply an hour of music but of universal truth, is in fact a flood of beauty and wisdom, I envy him, I don't label him a nut. And being a city kid. I may be slow to appreciate the impact of nature on those raised differently, but, again, I regret that failure. And when Pablo Casals said, as he did on his ninety-fifth birthday, 'I pass hours looking at a tree or a flower. And sometimes I cry at their beauty.' I don't think age has finally gotten to old Pablo. I cry for myself.'*⁶⁶

Het zelf niet begrijpen van de excellentie in andere praktijken beschouwt Sheehan als een manco. Hij heeft zich gefocust op de praktijk hardlopen. En mogelijk nog enige andere praktijken. Deze focus gaat ten koste van bijvoorbeeld de praktijk van muziek. In de eudaimonistische theorie van Aristoteles is het levensdoel van de mens te floreren, de natuurlijke capaciteiten ontwikkelen. Volgens Sheehan is het echter niet mogelijk om in alle praktijken te floreren en moet een persoon een keuze maken waarin hij of zij zich wil ontplooien. Deze keuze moet gemaakt worden omdat het problematisch is om zich overal in te ontplooien. Wanneer we tot doel hebben ons in zoveel als mogelijk te ontplooien, dan verzwakken we volgens Borgmann juist onze ontwikkeling. In het werk over technologie haalt de auteur Borgmann het werk van Humboldt aan.

*'Wilhelm von Humboldt who is one of the authors, as we earlier saw, of the liberal democratic notion of self-realisation, has also pointed out that no one person can hope to realize all that human beings are capable of; we would in fact weaken our development if we tried.'*⁶⁷

Men kan het beste kiezen voor praktijken waarin het meeste plezier wordt beleefd. Hiermee pleit is niet voor een hedonistische levensvisie. Plezier zoals Aristoteles het bedoelde, actief plezier. Dit in tegenstelling tot passief genot. De praktijken waarin men veel plezier ervaart zijn namelijk die praktijken waarin men het meest excelleert in de specifieke vaardigheden. Het plezier is een soort graadmeter voor de mate van bloeien en daarmee een waarde die een bepaalde praktijk vormt in iemands leven.⁶⁸

Ontstaat er door de keuze in praktijken nu niet een probleem met de Aristotelische visie? Een goed leven volgens hem is het leven waarbij de natuurlijke potentie zoveel als mogelijk ontwikkeld wordt. In de pluralistische maatschappij met zijn vele praktijken is het echter onmogelijk om alle natuurlijke vermogens in alle praktijken te ontplooien. Er moet een keuze gemaakt worden. Het goede leven volgens de Aristotelische filosofie is daarmee niet na te streven.

⁶⁶ Sheehan, G. *Running and Being: The Total Experience*. New York: Rodale Press inc., 1978, p. 102.

⁶⁷ Borgmann, A. *Technology and the Character of Contemporary Life: A Philosophical Inquiry*. Chicago: The University of Chicago Press, 1984, p. 213.

⁶⁸ *'This makes it tempting to hold that pleasure is the crucial element of value.'* 'This' slaat op de voorafgaande zin, waarin Kupperman aangeeft dat een activiteit waar geen plezier wordt beleefd een verminderde waarde heeft. Kupperman, 2006, p. 16.

Ik meen aan te kunnen tonen dat door het ontstaan van de pluralistische samenleving met de daarbij behorende veelheid van praktijken, geen probleem vormt voor het aanvoeren van de Aristotelische visie van eudaimonia om de intrinsieke waarde van l.o. te onderzoeken. Ten eerste wil ik benadrukken dat we in de gymlessen te maken hebben met kinderen van vier tot hooguit achttien jaar. Deze jonge mensen zijn zich nog nauwelijks bewust van een veelheid aan praktijken en kunnen hier al helemaal geen keuze in maken zoals Sheehan suggereert. Kinderen maken allemaal een basisontwikkeling door via opvoeding en onderwijs. De keuze tot excelleren in specifieke praktijken vindt voornamelijk na deze basisontwikkeling plaats. Na de schooltijd wordt bijvoorbeeld pas een beroepskeuze gemaakt. Er zijn in de schooltijd slechts enkele keuzes, bijvoorbeeld voor ontwikkeling in de vrije tijd. Kinderen ontplooiën zich zo breed mogelijk om op latere leeftijd een keuze te maken voor het excelleren in specifieke praktijken. Het ontwikkelen van de lichamelijke en het excelleren in (sub)bewegingspraktijken tijdens de gymlessen is daarom geen keuze, maar een onderdeel van de basisontwikkeling.

Waarom vormt de gymlessen echter een onderdeel van de basisontwikkeling? Hier zou ik deel 2 van deze scriptie willen betrekken om een antwoord op deze vraag te formuleren. In dat deel hebben we gezien dat de ontwikkeling van de lichamelijke essentieel is voor de menselijke existentie. Zeker in de maatschappij van tegenwoordig waarin steeds minder een beroep wordt gedaan op instrumentele handelingen, is het belangrijk dat leerlingen een basisontwikkeling doormaken in de ontplooiing van hun lichamelijke. De maatschappij eist steeds minder beweging in handelingen die uitgevoerd worden in verband met het beroep, maar ook met betrekking tot handelingen in de privésfeer. Apparaten en ontwikkelingen nemen veel bewegingen van ons over. Daarom is het *juist* van belang dat leerlingen hun lichamelijke binnen de gymlessen kunnen ontwikkelen.

We hebben gezien dat de ontwikkeling van de lichamelijke belangrijk is voor de menselijke existentie. Is deze ontwikkeling echter een natuurlijke potentie? Ja. Om dit te verduidelijken gaan we terug naar het hylomorphistisch lichaamsbeeld waar ik in hoofdstuk 4 al kort over sprak. Volgens Aristoteles is er geen scheiding te ontdekken binnen de eenheid van de mens. Een ziel of een lichaam op zichzelf is niet alleen ondenkbaar, maar ook onvindbaar. Aristoteles ziet een mens als een bezielde lichaam. De ziel is de entelechie of de verwerkelijking van het lichaam.⁶⁹ Dat wil zeggen dat de ziel de mogelijkheid tot realisatie is van het plan dat met het lichaam is gegeven. Zoals een zaadje uiteindelijk een plant kan worden. De ziel zorgt dat een lichaam met levenspotentie tot ontwikkeling komt. De ontwikkeling van het lichaam zit dus in de menselijke natuur. De opvatting dat de ziel het lichaam realiseert heeft te maken met het hylomorphisme. De ziel is de vorm (morphê) van de materie (hulê).⁷⁰ Dit betekent dat de ziel de materie zodanig organiseert dat het zijn essentie krijgt. De ontplooiing van het lichaam en de lichamelijke is daarom objectief teleologisch. Het zit in de natuurlijke potentie van een jong mens. Deze lichamelijke wordt in de basisontwikkeling ontplooid. Het vormt een basis voor de menselijke existentie en een basis voor verdere ontplooiing. Zonder de lichamelijke goede ontwikkeling zal men bijvoorbeeld nooit een goede stukadoor kunnen worden.

Ik hoop hierboven te hebben aangetoond dat er geen probleem ontstaat door mij te baseren op de eudaimonistische theorie van Aristoteles in zoektocht naar de intrinsieke waarde van gymlessen. De leerlingen zijn zodanig jong dat zij nog geen keuze (kunnen) maken voor een praktijk waarin zij zich zouden willen ontplooiën. Daarnaast heb ik laten zien dat de ontwikkeling van de lichamelijke een teleologische potentie is die van binnenuit de drang heeft om zich te ontwikkelen.

Voor een antwoord op de vraag naar een intrinsieke waarde baseer ik mij daarom op de visie van Aristoteles die voor een ontwikkeling van de natuurlijke potentie pleit. Deze ontplooiing is van waarde voor het individuele leven, het maakt de wereld op dat moment een stukje beter voor het

⁶⁹ Kugel, J. *Filosofie van het lichaam: Wijsgerige beschouwing over het menselijk gedrag*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1982, p. 25.

⁷⁰ Shield, C. *Aristotle's Psychology*. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2010.

individu. De ontwikkeling van de lichamelijke in (sub)bewegingspraktijken tijdens de lessen i.o. heeft daarmee een intrinsieke waarde.

Hoe zit het met leerlingen die met buikpijn naar de gymles komen? Als zij geen plezier hebben in de deelname aan de lessen, ontplooiën zij zich dan wel? Ervaren zij de intrinsieke waarde van de gymlessen? Met name in de lagere klassen heeft het grootste deel van de leerlingen plezier in de gymlessen. Wanneer een leerling plezier ervaart in de deelname aan (sub) bewegingspraktijken, dan ontplooit hij zich. Hij excelleert in de (sub)bewegingspraktijk. De deelname aan de gymlessen kan dan bijdragen aan het hoogste levensdoel: eudaimonia. De gymlessen hebben voor deze leerling intrinsieke waarde. Wanneer Stefan veel plezier beleeft aan de gymlessen, wordt hij misschien in zijn vrije tijd lid van een sportvereniging. Bij deze vereniging kan hij zich nog verder ontplooiën. De deelname aan de (sub)bewegingspraktijken speelt dan een grotere rol in zijn leven, dan in het leven van klasgenoten die niet lid zijn van een sportvereniging. Het excelleren in specifieke vaardigheden zal bij Stefan meer bijdragen aan eudaimonia dan bij zijn klasgenoten. Suzanne gaat al haar hele leven met buikpijn naar de gymles. Ze is zwaarder dan gemiddeld en motorisch niet erg vaardig. Ze beleeft geen plezier aan de gymlessen en zal ook blij zijn als ze na haar schoolcarrière nooit meer deelnemer hoeft te zijn in een bewegingspraktijk. De deelname aan bewegingspraktijken heeft voor haar nauwelijks intrinsieke waarde. Het geeft haar geen 'gelukt' gevoel. Het draagt eerder bij aan een gevoel van 'mis-lukken'.

De gymles levert haar geen plezier op en draagt dus weinig tot niets bij aan eudaimonia. Ze zal nauwelijks excelleren in (sub)bewegingspraktijken. Voor haar heeft de gymles slechts intrinsieke waarde door de ontwikkeling van haar lichamelijke. Ook al beleeft zij geen plezier, zij ontwikkelt zich op motorisch vlak wel. Ze leert zich op een persoonlijke manier bewegen. Dit is van belang voor haar persoonlijke betekenisrelaties met de omgeving.

In de definitie van MacIntyre over praktijken komt het fenomeen interne goederen naar voren. In de inleiding heb ik beschreven dat deze goederen de normen en waarden weergeven die deel uitmaken van de bewegingspraktijk. De vraag was toen of deze interne goederen op enigerlei wijze gerelateerd zijn aan de intrinsieke waarde van de gymlessen. In dit deel heb ik deze vraag beantwoord. De interne goederen hebben geen relatie met de intrinsieke waarde van de gymlessen, want de interne goederen zijn objectief realiseerbare excellenties die niet afhankelijk zijn van de waarde die het subject er vanuit zichzelf aan hecht, alsmede aan de activiteit zelf. In dit deel heb ik betoogd dat de intrinsieke waarde van de gymlessen is gelegen in het aan den lijve ervaren van ontwikkeling van de natuurlijke capaciteiten. Een bijkomende opbrengst van wat een leerling aan den lijve ervaart is het plezier wat hij beleeft aan de deelname aan de (sub)bewegingspraktijk. Met name in de lagere klassen zullen veel leerlingen de intrinsieke waarde van de gymlessen ervaren. In de hogere klassen van de middelbare school wordt door een toenemend aantal leerlingen minder plezier beleefd aan de gymlessen. Hier ligt een taak voor de docent. Hij zal moeten proberen zijn lessen zodanig aan te bieden dat zoveel mogelijk leerlingen gemotiveerd blijven zich te ontplooiën en kennis te maken met de verschillende (sub)bewegingspraktijken. Vooral in deze hogere klassen is het van groot belang leerlingen te stimuleren hun lichamelijke te blijven ontplooiën en onderhouden. Dit draagt bij aan een gezond en gelukkig leven als volwassene.

Conclusie

Gordijn en Heij hebben beiden in de afgelopen decennia een wijsgerige visie op het bewegingsonderwijs ontwikkeld. Waar Gordijn inging op de doelstellingen van het vak en Heij vanuit zijn theorie een vertaling naar de praktijk maakte, heb ik geprobeerd een filosofische doordenking te geven van de laag daarboven. In deze scriptie ben ik niet alleen op zoek gegaan naar de intrinsieke waarde van de gymlessen in het onderwijs- en opvoedingstotaal, maar ook naar de intrinsieke waarde die dit vak kan hebben voor het menselijk leven. De intrinsieke waarde van de gymlessen die elke leerling kan ervaren ligt in een aan den lijve ervaren van het lichamenlijk in de wereld staan. Leerlingen gaan betekenisrelaties aan met de omgeving en leren zo de wereld te begrijpen en hun persoonlijke wereld te scheppen. Deze goedheid van de gymlessen kan uitgebreid worden met het aan den lijve ervaren van de ontplooiing van de natuurlijke potentie van het bezielde lichaam. Leerlingen excelleren in de specifieke vaardigheden van de (sub)bewegingspraktijken. Dit gaat gepaard met plezier in de activiteit, hetgeen de motivatie weer bevordert. Het gros van de leerlingen ervaart deze intrinsieke waarde. Het deelnemen aan (sub)bewegingspraktijken draagt voor hen bij aan het hoogste levensdoel: eudaimonia. Een handjevol bewegingsfobben zal niet tot nauwelijks deze goedheid van de gymlessen ervaren. Zij ervaren geen 'gelukt' gevoel. Zij ervaren slechts de intrinsieke waarde in ontwikkelen van een persoonlijke wijze van bewegen en het aan den lijve ervaren van hun lichamenlijkheid. Dit is van waarde voor hun leven, ook als volwassene.

Deze intrinsieke waarde van de gymlessen resulteert, samen met de verschillende extrinsieke doelen, in een sterke argumentatie voor het behoud van de lessen l.o. Extrinsieke doelen kunnen ook buiten de gymlessen worden behaald. Zo is het een extern doel leerlingen kennis te laten maken met de verschillende bewegingspraktijken in de samenleving. De maatschappelijke rol van sport is de laatste decennia sterk toegenomen. De sportvelden en sportzalen stromen in het weekend vol. We nemen niet alleen deel aan de bewegingspraktijken, maar genieten ook als toeschouwer. Een groot gedeelte van de maandagochtendkrant wordt besteed aan de wedstrijden van het weekend daarvoor. En bij een evenement als het WK-voetbal staan hele straten op zijn kop. Kinderen kunnen in de gymlessen de verschillende bewegingspraktijken leren begrijpen en kennis maken met de sportwereld. Gymlessen zijn echter niet expliciet de aangewezen plek voor deze kennismaking/introductie. Het kennismaken met de wereld van de sport zou ook als een onderdeel van de lessen maatschappijleer kunnen worden ingepland.

De laatste jaren wordt een steeds groter belang toegekend aan het bijdragen aan de gezondheid van de leerlingen als doel van de gymlessen. Met name omdat veel kinderen tegenwoordig liever achter de WII softballen dan het spelletje in praktijk met hun vrienden te spelen. Tijdens de gymlessen wordt er bewogen en dit zal zeker bijdragen aan de gezondheid van leerlingen. Het is echter geen hoofddoel, maar een afgeleid doel. We hebben gezien dat de waarde van de l.o.-lessen ligt in het kennis maken met en het uitbreiden van de lichamenlijkheid. Omdat de mens lichamenlijk in de wereld staat, is het van belang het lichaam gezond te houden. Aandacht voor gezondheid dient daarom een belangrijk item in de gymlessen te zijn. Met de fiets naar school komen in plaats van met de bus kan echter ook bijdragen aan het gezond houden van het lichaam. Werken aan andere extrinsieke doelen, zoals sociale vaardigheden ontplooiën, bijdragen aan de integratie in de samenleving, slimmer worden en een afwisseling met de theoretische vakken, biedt additionele voordelen. Zij vormen op zichzelf echter geen doel.

In de inleiding hebben we ook opgemerkt dat l.o. regelmatig als pretvak wordt gezien, leuk ter afwisseling van de 'serieuze' vakken. Wanneer we de pret uitsluitend beschouwen als het genot wat leerlingen beleven, dan vormt dit een extrinsiek doel. Als we de pret duiden als het plezier dat leerlingen ervaren wanneer zij excelleren in de specifieke vaardigheden van de (sub)bewegingspraktijken, dan sluit dit doel ook aan bij de intrinsieke waarde van de gymlessen. Gym mag een pleziervak zijn wanneer het plezier een bijkomend verschijnsel is van de ontplooiing van de natuurlijke potentie van het lichaam.

Wat betekent deze conclusie voor de doelstellingen van het bewegingsonderwijs? Het doel van het vak zou tweeledig moeten zijn. Het is van groot belang dat de leerling gestimuleerd wordt een persoonlijk bewegingspatroon te ontwikkelen. Leerlingen moeten in zoveel mogelijk (sub)bewegingspraktijken betekenisrelaties kunnen ontwikkelen en de wereld om hen heen lichamelijk verkennen. Wanneer de docent deze activiteiten zodanig aanbiedt waardoor de leerlingen worden uitgedaagd hun lichamelijke capaciteiten maximaal te ontwikkelen, ontplooiën leerlingen hun natuurlijke potentie. Dit gaat gepaard met plezier en draagt bij aan het hoogste levensdoel: Eudaimonia. De docent dient dus een breed scala aan activiteiten aan te bieden welke leerlingen uitdaagt zich optimaal te ontwikkelen. Het betreft activiteiten op het niveau van de leerling, waarin ze niet verveeld of gefrustreerd raken. Wanneer leerlingen bewust uitgedaagd worden zich te ontplooiën en daar plezier aan beleven neemt de kans toe dat ze in hun latere leven blijven deelnemen aan bewegingspraktijken. Zij worden of blijven dan bijvoorbeeld lid van een sportvereniging. Het is echter ook mogelijk dat leerlingen na hun schoolcarrière niet kiezen voor een actief leven in bewegingspraktijken. Het past dan niet in hun persoonlijke voorkeur voor een levenskunst, die zij als volwassene kunnen kiezen. Toch hebben zij zich dan een persoonlijk bewegen eigen gemaakt en hun natuurlijke potentie zo ver als mogelijk ontplooid binnen de gymlessen. Hier kan in het verdere leven gebruik van gemaakt worden.

Bibliografie

- Aristoteles. *Politica*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door J.M. Bremer en T.Kessels. Groningen: Historische Uitgeverij, 2012.
- Aristoteles. *Ethica*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door C. Pannier en J. Verhaeghe. Groningen: Historische Uitgeverij, 1999.
- Bax, H. *De samenleving over de kwaliteit van bewegen & sport op school: Een spiegel voor de vakwereld*. Zeist: Jan Luiting Fonds, 2010.
- Berg, J.H. van den. *Het menselijk lichaam: Een metabletisch onderzoek*. Nijkerk: Callenbach, 1960.
- Borgmann, A. *Technology and the Character of Contemporary Life: A Philosophical Inquiry*. Chicago: The University of Chicago Press, 1984.
- Buytendijk, F.J.J. *Algemene theorie der menselijke houding en beweging: Als verbinding en tegenstelling van de fysiologische en de psychologische beschouwing*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1971.
- Crum, B. *Opvattingen over de identiteit van het vak*. De Lichamelijke Opvoeding: 67 (12), 340-349, 1979.
- Crum, B. *Vakconcepten: Belang en kritische bespreking*. In: H. Stegeman & K. Faber, (red.), *Onderwijs in bewegen; basisthema's in de lichamelijke opvoeding* (p. 47-79), Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 1998.
- Csikszentmihaly, M. *Flow: Psychologie van de optimale ervaring*, vertaling H. Moerdijk. Amsterdam: Boom, 1999.
- Dekkers, M. *Lichamelijke Oefening*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2006.
- Gordijn, C.C.F. *Bewegingsonderwijs in het Onderwijs- en Opvoedingstotaal*. Kampen: J.H. Kok n.v., 1958.
- Gordijn, C.C.F. *Bewegingsonderwijs*. Baarn: Bosch & Keuning n.v., 1961.
- Gordijn, C.C.F. *Inleiding tot het Bewegingsonderwijs*. Baarn: Bosch & Keuning n.v., 1968.
- Gordijn, C.C.F. *Spelen*. Tijdschrift voor Bewegingsonderwijs 2: 25-34, 1975.
- Heij, P. *Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs: Filosofische en pedagogische doordenking van relationeel gefundeerd bewegingsonderwijs*. Budel: Damon, 2006.
- Korsgaard, C. *Two Distinctions in Goodness*. Philosophical Review 92: no.2, p 169 – 195, 1983.
- Kugel, J. *Beknopte geschiedenis van de gymnastiek*. Zesde druk. Haarlem: De Vrieseborch, 1995.
- Kugel, J. *Filosofie van het lichaam: Wijsgerige beschouwing over het menselijk gedrag*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1982.
- Kupperman, J.J. *Six Myths about the Good Life: Thinking about What Has Value*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006.
- MacIntyre, A. *After Virtue: A study in moral theory*. London, Duckworth, 1981.
- Merleau-Ponty, M. *Fenomenologie van de waarneming*. Vertaling en ten geleide D. Tiemersma en R. Vlasblom. Amsterdam: Boom, 2013 (Oorspr. uitg. 1945).
- Merton, T. *The Collected Poems of Thomas Merton*. New York: New Directions, 1977.
- Rawls, J. *Two Concepts of Rules*. The Philosophical Review 64: 3-32, 1955.
- Schapiro, T. *Three Conceptions of Action in Moral Theory*. Oxford, Blackwell Publishers, 2011.
- Sheehan, G. *Running and Being: The Total Experience*. New York: Rodale Press inc., 1978.
- Shield, C. *Aristotle's Psychology*. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2010.
- Spitzer, M. *Digitale dementie: Hoe wij ons verstand kapotmaken*. Vertaald door M. van Velzen. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2013.
- Tamboer, J. & Steenbergen, J. *Sportfilosofie*. Leende: Damon, 2000, p. 140
- Vorstenbosch, J. *Aan den lijve leren: Lichamelijke opvoeding als sleutelvak voor de toekomst*. De Lichamelijke Opvoeding: 100 (1), 14-17, 2012.
- Zimmerman, M.J. *Intrinsic vs. Extrinsic Value*. Stanford Encyclopedia of Philosophy, dec. 2010.

